

С подкрепата на
програма Еразъм +
на Европейския съюз

АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО НА ФОРМАЛНАТА УЧИЛИЩНА СИСТЕМА ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ

Министерство
на
образованието
и науката

София
2015 г.

**ПРОЕКТ № 554834-EPP-1-2014-1-BG-EPPKAZ-AL-AGENDA "Националните
координатори в изпълнение на Европейската програма за учене на
възрастни"**

Този проект е финансиран с подкрепата на Европейската комисия. Тази публикация отразява само личните виждания на нейните автори и от Комисията не може да бъде търсена отговорност за използването на съдържащата се в нея информация.

БИБЛИОГРАФСКА СПРАВКА

Заглавие:

Анализ на състоянието на формалната училищна система за образование и обучение на възрастни

Организация:

Министерство на образованието и науката

Авторски колектив:

Валентина Дейкова – ръководител на проекта

Илиана Танева, Маргарита Гатева, Керка Андонова и Димитър Енчев – членове на екипа за изпълнение на проекта

Стоян Баев – външен експерт

СЪДЪРЖАНИЕ

Раздел 1. ВЪВЕДЕНИЕ	6
1.1. Обхват на анализа	6
1.2. Структура на анализа.....	6
1.3. Методология на анализа	7
1.4. Работни дефиниции.....	8
Раздел 2. ПРЕГЛЕД НА НОРМАТИВНАТА БАЗА ЗА ФОРМАЛНОТО УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ	9
Конституция на Република България	10
Кодекс на труда	10
Закон за народната просвета	11
Закон за професионалното образование и обучение	11
Закон за изпълнение на наказанията и задържането под стража	12
Закон за степента на образование, общообразователния минимум	13
и учебния план;.....	13
Правилник за прилагане на Закона за народната просвета;.....	13
Наредби	13
ЗНАЧЕНИЕ на нормативната уредба за подобряване на качеството и ефективността на образованието и обучението на възрастни във формалната училищна система	14
ИЗВОДИ.....	14
ПРЕПОРЪКИ.....	16
Раздел 3. СЪСТОЯНИЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО И ОБУЧЕНИЕТО НА ВЪЗРАСТНИ ВЪВ ФОРМАЛНАТА УЧИЛИЩНА СИСТЕМА – ОСНОВНИ ПОКАЗАТЕЛИ	17
3.1. Образователна структура на населението на възраст 25-64 години	17
3.2. Участие на възрастните във формалното образование и обучение по степени на образование	19
3.2.1. Работна дефиниция на формалното училищно образование на възрастни	19
3.2.2. Учащи възрастни по степени на образование и степени на професионална квалификация.....	20
3.2.2.1. Учащи възрастни в началния етап на основното образование (I – IV клас)	21
3.2.2.2. Учащи възрастни в прогимназиалното общо образование (V – VIII клас) .	22
3.2.2.3. Учащи възрастни в професионалното обучение за придобиване на I степен на професионална квалификация с прием след завършен VI или VII клас.....	24
3.2.2.4. Учащи възрастни в професионалното обучение за придобиване на I степен на професионална квалификация с прием след завършено основно образование ..	26
3.2.2.5. Учащи възрастни в средното общо образование (IX –XII клас)	27
3.2.2.6. Учащи възрастни в средното професионално образование за придобиване на II степен на професионална квалификация	28
3.2.2.7. Учащи възрастни в средното професионално образование за придобиване на III степен на професионална квалификация	30

3.2.2.8. Учащи възрастни в професионално обучение след средно образование за придобиване на IV степен професионална квалификация	32
3.2.2.9. Учащи възрастни в платено обучение за придобиване на СПК в професионални гимназии и професионални колежи	34
3.3. Учащи възрастни, завършили основно и средно образование и придобили степен на професионална квалификация.....	37
3.3.1. Учащи възрастни, завършили основно образование и възрастни, завършили I степен на професионална квалификация	37
3.3.2. Учащи възрастни, завършили средно образование.....	39
3.3.3. Учащи възрастни, завършили професионално обучение за придобиване на II, III и IV степен на професионална квалификация	40
3.3.3.1. Завършили II СПК.....	40
3.3.3.2. Завършили III СПК.....	41
3.3.3.3. Завършили IV СПК	42
3.3.4. Преглед на учащите възрастни по административни области през учебната 2013/14 година	42
Раздел 4. ИНСТИТУЦИИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ В УЧИЛИЩНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СИСТЕМА	44
4.1. Определение за училища – образователно-възпитателни институции в системата на народната просвета, които осигуряват завършването на клас, придобиването на степен на образование и/или на професионална квалификация	44
4.2. Видове училищно образование според съдържанието на подготовката	44
4.3. Видове институции за образование и обучение на възрастни в училищната система.....	45
ИЗВОДИ	46
Раздел 5. ФОРМИ НА ОБУЧЕНИЕ.УЧЕБНИ ПЛАНОВЕ И ПРОГРАМИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ В УЧИЛИЩНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СИСТЕМА	47
5.1. Форми на обучение.....	47
5.2. Рамкови програми за възрастни	48
5.3. Учебни планове и програми	49
Раздел 6. УЧИТЕЛИ ВЪВ ФОРМАЛНАТА УЧИЛИЩНА СИСТЕМА ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ	49
6.1. Кадрово осигуряване в системата на народната просвета.....	49
6.2. Характеристика на учителя на възрастни.....	50
6.3. Правна рамка.....	50
6.4. Тенденции.....	51
6.5. Предприети мерки за издигане престижа на учителската професия.....	52
6.6. Обучение на учители.....	52
6.7. Източници за финансиране на квалификационни форми.....	52
ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ.....	53
Раздел 7. ФИНАНСИРАНЕ НА ФОРМАЛНОТО УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ	54

7.1. Финансови схеми.....	54
7.1.1. Публично финансиране	54
7.1.2. Финансиране от работодателите.....	55
7.1.3. Частни източници.....	56
7.2. Основни тенденции в Европейските финансови схеми за формално училищно образование и обучение на възрастни	57
7.2.1. Прилагани практики със стимулиращ/мотивиращ ефект:	57
7.2.2. Прилагани практики с дисциплиниращ ефект.....	58
7.3. Основни принципи на финансиране във формалното училищно образование и обучение на възрастни в Р България	58
7.3.1. Основни принципи на финансиране и изисквания на финансовия модел:	58
7.3.2. Основни характеристики на делегираните бюджети.....	59
7.3.3. Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006 – 2015 г.) – мерки, които имат отражение върху финансирането на образованието:.....	59
7.3.4. Други актове за финансиране на формалното училищно образование и обучение на възрастни.....	60
ИЗВОДИ	61
ПРЕПОРЪКИ	62
Раздел 8. ПРОБЛЕМИ НА ОБРАЗОВАНИЕТО И ОБУЧЕНИЕТО НА ВЪЗРАСТНИ СПОРЕД РЪКОВОДСТВОТА НА УЧИЛИЩАТА И РЕГИОНАЛНИТЕ ИНСПЕКТОРАТИ ПО ОБРАЗОВАНИЕТО – основни резултати от анкетно проучване	63
РЕЗУЛТАТИ ОТ АНКЕТНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ НА УЧИЛИЩНО НИВО	63
8.1. Цел на изследването и дефиниция на формално училищно образование на възрастни	64
8.2. Основни резултати от анкетното изследване.....	64
РЕЗУЛТАТИ ОТ АНКЕТНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ НА НИВО РИО	77
8.3. Анализ на резултатите от анкетното изследване за изучаване на възможностите на регионалните инспекторати по образованието (РИО) да подпомагат методически процеса за обучение на възрастни	77
ПРЕПОРЪКИ	83
ПРИЛОЖЕНИЕ № 1 - Таблица 1А. ЗАПИСАНИ УЧАЩИ И УЧАЩИ-ВЪЗРАСТНИ ВЪВ ФОРМАЛНОТО УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ ПО СТЕПЕНИ НА МСКО 2011.....	84

Раздел 1. ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящият анализ е разработен в рамките на проект № 554834-EPP-1-2014-1-BG-EPPKA3-AL-AGENDA „Националните координатори в изпълнение на Програмата на Европейския съюз за учене на възрастни”, осъществяван с с финансовата подкрепа на Програма “Еразъм+” на Европейската комисия.

Проектът се изпълнява в периода 01.11.2014 – 31.10.2015 г. от Министерството на образованието и науката – Национален координатор за учене на възрастни в България, в съответствие със Споразумение № 2014–2461/001–001 на Изпълнителната агенция за образование, аудиовизия и култура на Европейската комисия.

Целта на документа е да запознае заинтересованите страни със състоянието на формалната училищна система за образование и обучение на възрастни в България, както и с предложения за подобряване на функционирането ѝ.

1.1. Обхват на анализа

Анализът включва описание на различни характеристики на формалната училищна система за образование и обучение на възрастни в България, като данните обхващат периода 2009-2013 г., както и информация от по-ранен период за статистически цели.

По този начин анализът предоставя статистическа данни, както и информация, разгледана в определен контекст за организацията на образованието и обучението на възрастни в институциите от формалната училищна система.

Статистическите данни са допълнени от описания на нормативната рамка, както и с анализ на начина на функциониране на системата.

1.2. Структура на анализа

Докладът е структуриран в осем раздела:

Раздел 1 представя общата и специфичните цели, основни дейности по проекта, както и обхвата и структурата на анализа на формалното училищно образование и обучение на възрастни в България. Представени са методологията и основните дефиниции.

Раздел 2 представя най-обща картина на нормативната рамка на сектора за формално училищно образование и обучение на възрастни в България.

Раздел 3 представя състоянието на формалното училищно образование и обучение на възрастни в България по основни показатели с фокус върху участието на възрастните в образованието и обучението. Разгледана е образователна структура на населението на възраст 25-64 години, участието на възрастните в различните видове учебни програми по степени на образование, посочен е броят на завършилите професионално обучение за придобиване на степен на професионална квалификация по административни области.

Раздел 4 представя институциите във формалната училищна образователна система за учене на възрастни.

Раздел 5 представя формите на обучение, както и рамковите програми, учебните планове и учебните програми и тяхната приложимост за образование и обучение на възрастни в училищната система.

Раздел 7 представя основните принципи и финансовите схеми, прилагани за финансовото осигуряване на формалното училищно образование и обучение на възрастни, както и основни тенденции в европейските финансови схеми.

Раздел 8 представя обобщени резултати и изводи от анкетно проучване на проблеми на образованието и обучението на възрастни според ръководствата на училищата и регионалните инспекторати по образованието.

Систематичният прочит на тези раздели дава отговор на следните групи въпроси:

- ☛ Кои са основните изводи от действащата нормативна база, уреждаща формалната училищна система за образование и обучение на възрастните?
- ☛ Как е организирано образованието и обучението на възрастни във формалната училищна система в България?
- ☛ Какво е състоянието на формалната училищна система за учене на възрастни в България по основни показатели?
- ☛ Кои са основните направени препоръки за решения за преодоляване на предизвикателствата в сектора?

1.3. Методология на анализа

Проучването и анализа на състоянието и тенденциите във формалната училищна система за учене на възрастни е подчинено на целта и на основните задачи на проекта, на обхвата и на изискванията, които се поставят от анализа.

Методологията на анализа е съобразена и със спецификата на основните източници на данни и тяхното набиране. Документът се базира основно на информацията, представена в ЕВРОСТАТ и НСИ. Анализът обхваща съществуващи закони, програми, наредби, правилници и други документи, както и съществуващи практики в страната.

Направен е първоначален опит за установяване на причините за съществуващите проблеми в сектора – обект на анализа, както и за систематизиране на възможните решения в концептуален, методически и практически аспект. Друг фокус на анализа е идентифицирането на правата и отговорностите на заинтересованите страни, като са изведени препоръки за осъществяване на напредък в този сектор. Изведени са основните проблеми, съществуващи в сектора за формално училищно образование и обучение на възрастни и са предложени решения за преодоляването им.

Систематизирана и обобщена е актуалната информация, получена в резултат от проведено анкетно проучване на експертно ниво в 28-те регионални инспекторати по

образованието и сред ръководствата на 287 училища-обучителни институции за възрастни в страната през учебната 2014/2015 година.

Първоначални основни изводи от анализа са представени на обучителен семинар на тема: „Мониторинг на Националната стратегия за учене през целия живот за периода 2014 – 2020 година”, проведен на 25 и 26 юни 2015 г. в Университетски център „Бачиново” на Югозападния университет край гр. Благоевград пред представители на държавни администрации, социални партньори и директори на обучаващи институции.

Предварителният вариант на анализа е представен за коментар и съгласуване на Управителния комитет на проекта, който включва представители на различни заинтересовани страни.

1.4. Работни дефиниции

- **Формално образование и обучение** – Обучение, което се извършва в организирана и структурирана среда (т.е. в образователна или обучителна институция или на работа) и е с явното предназначение за обучение (от гледна точка на цели, време и ресурси). Формалното обучение е съзнателно от гледна точка на учащия се. Обикновено то води до валидиране и сертифициране. (CEDEFOP 2008).
- **Неформално обучение** – Обучение, включено в планирани дейности, които не са явно предназначени за обучение (от гледна точка на целите, времето и подкрепата за обучението). Неформалното обучение е съзнателно от гледна точка на учащия се. (CEDEFOP 2008).
- **Възрастен обучаем** – лице, навършило 16-годишна възраст, което се обучава във вечерна, задочна или самостоятелна форма на обучение във формалната система за образование и обучение. Включват се и лицата, обучаващи се в дневна форма на обучение в професионалните колежи.
- **Доставчици на обучение** - институциите, които провеждат формално образование и обучение и неформално обучение.
- **Заинтересовани страни** – организации, институции, индивиди или групи хора, които могат да влияят или да бъдат повлиявани от резултатите и очакваните ефекти в резултат на прилагането на целенасочените дейности в сектора за учене на възрастни.
- **Преждевременно напуснали училище** – относителният дял на лицата на възраст 18-24 г., които не са завършили средно образование и не участват във формално образование или неформално обучение в периода от четири седмици преди изследването, сред лицата на същата възраст. Измервателна единица – %.
- **Учение през целия живот** - всяка дейност за учене, предприемана през целия живот за подобряване на знанията, уменията и компетентностите. (Меморандум на ЕК за УЦЖ 2000).
- **Компетенции** - съвкупност от умения, знания, нагласи и поведения на служителите за постигане на високи резултати (нива на представяне) в дадена професионална роля или определена организация.

- Формално образование и/или обучението за възрастни в училищната система (вкл. и професионалните колежи) се осъществява по учебна документация за възрастни (лица, навършили 16 г.), за придобиване на степен на образование или степен на професионална квалификация.** Тази работна дефиниция е изготвена за целите на настоящия анализ, като са взети предвид общата дефиниция на формално образование на възрастни според МСКО от 2011 г. (Международна стандартна класификация на образованието или ISCED 2011), българското законодателство в тази област и различията в методологичния обхват на образованието и обучението на възрастни на международно и национално равнище по отношение на тяхната възраст в навършени години. Учащите възрастни са диференцирани по показатели в раздел 3 според съответната учебна документация, по която са обучавани.
- Обучаваните лица в курсове за ограмотяване и други видове краткосрочни курсове, не водещи до придобиване на степен на образование или степен на професионална квалификация, не се включват в обхвата на учащите възрастни във формалното образование, тъй като тези видове обучения по дефиниция се отнасят към неформалното обучение.
- Статистически район** – съгласно заповед № РД 07-421/11.12.2008 г. на председателя на НСИ, обнародвана в Държавен вестник, бр. 11/10.02.2009 г. и в сила от 14.02.2009 г. териториалните единици „статистически район” и „област” са определени, както следва:

Статистически район	Област
Северозападен	Видин, Враца, Ловеч, Монтана, Плевен
Северен централен	Велико Търново, Габрово, Разград, Русе, Силистра
Североизточен	Варна, Добрич, Търговище, Шумен
Югоизточен	Бургас, Сливен, Стара Загора, Ямбол
Южен централен	Кърджали, Пазарджик, Пловдив, Смолян, Хасково
Югозападен	Благоевград, Кюстендил, Перник, София област, София столица

Раздел 2. ПРЕГЛЕД НА НОРМАТИВНАТА БАЗА ЗА ФОРМАЛНОТО УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ

Анализът на нормативната уредба изследва нормативната среда, закони и подзаконовни нормативни актове, които регулират обществените отношения във формалното училищно образование и обучение на възрастни в Република България.

Нормативната среда е анализирана с цел:

- ✓ Да се систематизират силните и слабите страни на действащата нормативна уредба, уреждаща взаимоотношения във формалното училищно образование и обучение на възрастни, както и да се установят дефицитите, свързани с осигуряването на това учене и съществуващите инструменти за въздействие;
- ✓ Да се изследват правата и отговорностите на обучителните институции за формалното училищно образование и обучение на възрастни, които се регулират от кодекси, закони, правилници, наредби, стандарти, ръководства, инструкции, индивидуални административни актове и др.;
- ✓ Да се установи степента на практическа приложимост на нормативната уредба във формалното училищно образование и обучение на възрастни в Република България.

Нормативната уредба е разгледана на:

- ✓ Системно равнище относно осигурената нормативна възможност за провеждане на формалното училищно образование и обучение на възрастни, и регламентиране ролята и задълженията на обучителните институции в този процес;
- ✓ Равнище „обучаваща институция” относно определените на оперативното ниво механизми за осъществяване на формалното училищно образование и обучение на възрастни, основаващи се на сътрудничество между обучаващите институции и органите на изпълнителната власт и на местното самоуправление и социалните партньори;
- ✓ Равнище „възрастен обучаем” относно регламентираното право и условия за достъп до формалното училищно образование и обучение на възрастни.

В България съществуват различни нормативни актове, които регулират обществените отношения във формалното училищно образование и обучение на възрастни.

Конституция на Република България

Конституцията на Република България осигурява правото на българските граждани, независимо от тяхната възраст, да придобиват основно, средно и висше образование и да повишават непрекъснато своята квалификация.

Основното и средното образование в държавните и общинските училища е безплатно, включително за възрастните учещи.

Държавата насърчава образованието, като създава и финансира училища, подпомага способни ученици, създава условия за професионално обучение и преквалификация; упражнява контрол върху всички видове и степени училища.

Кодекс на труда

Кодексът на труда като основен нормативен акт на трудовото законодателство в Република България урежда възможностите за образование и обучение на лица, заети въз основа на трудов договор или на лица, които се подготвят за работа при работодателя след завършване на обучението. Правото на учене може да се

консумира при взаимно съгласие на работника/служителя и работодателя и се урежда чрез договаряне.

Закон за народната просвета

Законът за народната просвета възпроизвежда конституционния принцип на правото на всеки на образование и осигурява възможности за придобиване на основно и средно образование на лица, навършили 16 години.

☛ Урежда устройството, функциите и управлението на системата на народната просвета, в т.ч. и на формалното училищно образование и обучение на възрастни.

☛ Определя светския характер на образованието, както и че е безплатно в държавните и общинските училища и се осъществява при спазване на принципите за прозрачност на управлението и предвидимост на развитието на системата на народната просвета, в т.ч. и на формалното училищно образование и обучение на възрастни.

☛ Установява принципа на недопускане на ограничения или привилегии, основани на раса, народност, пол, етнически и социален произход, вероизповедание и обществено положение.

☛ Урежда статута на държавните образователни изисквания (ДОИ) като определя тяхната значимост за образованието и обучението.

☛ Определя формите на формалното училищно образование и обучение за възрастни – вечерна, задочна, кореспондентска, индивидуална, самостоятелна, дистанционна, комбинирана, обучение чрез работа (дуално обучение).

☛ Регламентира:

- ✓ Ред и условията за придобиване на основно и средно образование и на професионална квалификация в системата на формалното училищно образование и обучение за възрастни и вида на документите за удостоверяване на завършеното образование и обучение;
- ✓ Видовете училища в системата на формалното училищно образование и обучение за възрастни;
- ✓ Правната възможност възрастните да повишават непрекъснато своето образование и квалификация без повторно да придобиват образование от една и съща степен;
- ✓ Правото на всеки възрастен на образование в избрано от него училище и вид обучение съобразно личните си предпочитания и възможности.

☛ Урежда управлението и ресурсното обезпечаване на системата на народната просвета, правомощията на министъра на образованието и науката, като специализиран орган за управление на системата.

Закон за професионалното образование и обучение

Законът за професионалното образование и обучение урежда обществените отношения, свързани с осигуряване правото на придобиване на професионална квалификация от гражданите, съобразно личните им интереси и възможности, както

и задоволяване на потребностите на държавата от квалифицирана и конкурентоспособна работна сила.

☛ Определя целта на системата на професионалното образование и обучение – подготовка на гражданите за реализация в икономиката и обществото, като осигурява условия за придобиване и непрекъснато усъвършенстване на професионалната квалификация.

☛ Осигурява правни възможности и условия за функциониране и развитие на системата на формалното училищно професионално образование и обучение на лица, навършили 16 години, основаваща се на сътрудничество между нейните институции и органите на изпълнителната власт и на местното самоуправление и социалните партньори.

☛ Определя изискванията към организацията в системата на професионалното образование и обучение – Списъка на професиите за професионално образование и обучение, степените на професионална квалификация, условията и реда за придобиване на професионална квалификация, организацията на учебния процес, реда и начина за завършване, удостоверяване и признаване на професионално образование и обучение.

☛ Определя институциите във формалната училищна система за професионално образование и обучение на лица, навършили 16 години.

☛ Определя функциите на държавните институции, общините и социалните партньори във връзка с професионалното образование и обучение на възрастните.

Със **Закона за изменение и допълнение на ЗПОО** от 25 юли 2014 г. се създават нормативни условия за прилагане на:

- ✓ Обучение чрез работа (дуално обучение) като форма на партньорство между професионално училище, професионална гимназия, професионален колеж или център за професионално обучение и един или няколко работодатели;
- ✓ Вътрешна система за осигуряване на качеството от обучаващите институции при спазване на държавните образователни изисквания за придобиване на квалификация по професии и на действащото законодателство;
- ✓ Кредитна система за удостоверяване, натрупване и трансфер на придобити резултати от учене;
- ✓ Валидиране на придобити професионални знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално и/или самостоятелно учене, както и на основата на професионален и/или практически опит;
- ✓ Списъкът със защитените от държавата професии - определени професии от Списъка на професиите за професионално образование и обучение по чл. 6 от ЗПОО, които се определят по критерии с акт на Министерския съвет.

Закон за изпълнение на наказанията и задържането под стража

Законът за изпълнение на наказанията и задържането под стража:

☛ Урежда въпросите, свързани с образованието, обучението и професионалната квалификация на лицата, изтърпяващи наложено наказание „лишаване от свобода“.

☛ Установява равен достъп на лишените от свобода до образователни, обучителни и квалификационни дейности, които се изразяват в: общо и професионално образование, отговарящо на ДООИ, професионално обучение, социално образование, ограмотителни и професионални курсове, насочени към неграмотните.

Закон за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план

Законът за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план:

☛ Определя степените на образование за осигуряване необходимото равнище на образование, както и последователност и непрекъснатост на образованието; условията и реда за завършване на една степен на образование и преминаване в следващата степен, както и характеристиките на общообразователния минимум и на учебния план;

☛ Регламентира разработването, приемането и одобряването на училищните учебни планове в системата на формалното училищно образование и обучение.

Правилник за прилагане на Закона за народната просвета

Правилникът за прилагане на Закона за народната просвета определя организацията и процедурите на формалното училищно образование и обучение на лицата, навършили 16 години.

Наредби

☛ **Наредба № 11 от 28.03.2005 г. за приемане на ученици в държавни и в общински училища** – определя условията и редът за приемане на ученици в държавни и в общински училища.

☛ **Наредба № 4 за приемане на ученици в спортните училища** – определя условията и редът за приемане на ученици в държавните и общинските спортни училища.

☛ **Наредба № Н-5 от 8.09.2008 г. за приемане на ученици в училищата по изкуствата** – определя условията и редът за приемане на ученици в училищата по изкуствата към Министерството на културата.

☛ **Наредба № 2 от 18.05.2000 г. за учебното съдържание** – определя равнищата на общообразователна подготовка на обучаваните в края на етап и степен на образование като изискванията за учебно съдържание включват общи и специфични ключови групи умения, интегрални и междупредметни области на учебно съдържание в зависимост от спецификата на учебните предмети и на културно-образователните области.

☛ **Наредба № 3 от 15.04.2003 г. за системата за оценяване** – определя ДООИ за системата за оценяване (в т.ч. организацията на оценяването за установяване на

постигнатите резултати в процеса на училищното обучение, при завършване на средно общо и на професионално образование във формалното училищно образование на възрастните.

☛ **Наредба № 4 от 16.04.2003 г. за документите за системата на народната просвета** – определя ДОИ за документите за системата на народната просвета, предназначението, съдържанието, воденето и съхраняването на документите, издавани от държавните, общинските и частните училища.

ЗНАЧЕНИЕ на нормативната уредба за подобряване на качеството и ефективността на образованието и обучението на възрастни във формалната училищна система

Състоянието, съдържанието и усъвършенстването (своевременното актуализиране) на нормативната уредба в сектора е от особено значение за развитието на качеството на образованието и обучението за възрастни в Р България. В този смисъл:

☛ Остава задължително необходимо нормативното определяне на понятието „качество на образованието и обучението на възрастни” като категория, както и въвеждане на система за осигуряването му;

☛ В изпълнение на стратегическите документи в България са реализирани програми, проекти и мерки, насочени към осигуряване на качеството и ефективността на образованието и обучението на възрастни във формалната училищна система:

- ✓ Разработена и приета е Национална квалификационна рамка за подпомогане мобилността на гражданите, като осигурява условия за прозрачност на придобитото образование и квалификациите и улеснява признаването на резултатите от формалното образование;
- ✓ Разработени и утвърдени са държавните образователни изисквания за придобиване на професионална квалификация по професии;
- ✓ Повишава се квалификацията на учителите и на директорите на училищата като обучаващи институции.

☛ В процес на съгласуване са:

- ✓ Проект на Наредба за осигуряване на качеството в професионалното образование и обучение;
- ✓ Проект на Наредба за условията и реда за организиране и провеждане на обучение чрез работа (дуално обучение).

☛ Приета е Наредба № 2 от 13.11.2014 г. за условията и реда за валидиране на професионални знания, умения и компетентности – определя условията и редът за валидиране на професионални знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално обучение или самостоятелно учене с цел да улесни достъпа до обучение за придобиване на квалификация по професия и достъпа до пазара на труда.

ИЗВОДИ

Прегледът на нормативната среда в Република България с цел изследване на правата и отговорностите на обучаващите в сектора за учене на възрастни, обществените

отношения, установяване на дефицитите и съществуващите инструменти за въздействие, позволяват да се направят следните изводи:

☛ Наличие на сравнително добре разработена нормативна рамка за организиране на формалното училищно образование и обучение на възрастни в България.

☛ Не са развити нормативно и не се прилагат практики за: гъвкави преходи между отделните етапи и възможности за завръщане на възрастни към формално училищно образование и обучение.

☛ Не са утвърдени наредби и не се прилагат в практиката дистанционната и кореспондентската форма на обучение.

☛ Нормативната среда не осигурява институционализирането на сектора за учене на възрастни – не е определена специализирана структура за организация, координиране действията на заинтересованите страни в сектора за учене на възрастни и управление на формалното училищно образование и обучение на възрастни в България, както на национално, така и на областно и местно ниво.

☛ От приемане на ЗНП не са разработвани ДОИ за учителската правоспособност и квалификация, материално-техническата база, здравното обслужване, безопасните условия на възпитание, обучение и труд, научното, информационното и библиотечното обслужване, инспектиране на системата на народната просвета;

☛ Липсва ДОИ за професионално ориентиране и кариерно развитие;

☛ Не са изградени механизми, които да гарантират устойчивост на действащата нормативна уредба.

☛ Многобройни законови промени, както и произтичащи от това промени в съответните подзаконови нормативни актове, които трудно се усвояват и прилагат в практиката, както и в определени случаи си противоречат или предполагат допълнителни бариери.

☛ Финансирането на формалното училищно образование и обучение на възрастни в България на принципа на делегирани бюджети не гарантира качеството им.

☛ Действащата нормативна уредба не предвижда разпоредби, свързани с: планирането и оценяването на политиките във формалната училищна система за образование и обучение на възрастни, както и стимули, насочени към увеличаване участието на възрастните в образователни и обучителни форми.

☛ Непознаване и/или непрिलाгане на нормативната уредба от заинтересовани страни – разпокъсаният характер на нормативната уредба на сектора за учене на възрастни затруднява нейното ползване. Част от работодателите, както и представители на различни целеви групи, не я прилагат поради непознаване. Липсата на цялостна система за контрол и наблюдение на сектора е допълнителен фактор, поради който действащите закони и поднормативни актове не водят до осигуряване на качеството на образованието и обучението на възрастни.

Това състояние на нормативната рамка сериозно затруднява нелекия процес за

прилагане на политиките за учене на възрастни и със сигурност представлява значителна пречка за успешната публична комуникация на тази политика.

ПРЕПОРЪКИ

Усъвършенстване на законодателството за образование и обучение на възрастни въз основа на досегашните постижения и в съответствие с приоритетите на Обновената Европейска програма за учене на възрастни:

☛ Увеличаване на учебните пътеки за образование и обучение на възрастни, включително за по-широк достъп до висше образование, както и осигуряване на повторното завръщане в образователната система на преждевременно напусналите училище.

☛ Създаване на нов тип институции за обучение на възрастни – интегрални професионални колежи, които ще осигуряват възможности за учене, които са преход от системата на училищното образование към по-високи професионални квалификации, а така също към системата на висшето образование, както и към пазара на труда.

☛ Подобряване на възможностите за учене на по-възрастните в контекста на активен живот на възрастните хора, включително чрез доброволен труд и насърчаване на иновативни форми за учене между поколенията.

☛ Въвеждане на механизми за удовлетворяване на учебните потребности на хората с увреждания и лицата в специфични ситуации на изключване от учене – напр. пребиваващите в домове и затвори.

☛ Засилване на сътрудничеството и партньорството между различните заинтересовани страни, свързани с ученето на възрастни, особено на регионално и местно равнище в контекста на развитие на „учещи региони“.

☛ Нормативно определяне на:

- ✓ Понятията „възрастен обучаем” и „качество на образованието и обучението на възрастни” като категории, както и въвеждане на система за осигуряването му;
- ✓ Критерии и процедури за определяне на защитени професии и утвърждаване на списъка им;
- ✓ Рамковите програми, по които могат да се обучават лица, навършили 16 години, в зависимост от формата и продължителността на обучението, входящото и изходящото образователно и квалификационно равнище;

☛ Определяне на условия и ред за квалификация на учителите на възрастни и придобиване на документ за завършено образование/курс по андрагогика в държавния образователен стандарт за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти;

☛ Въвеждане на възможности за дистанционното обучение на възрастни във формалната училищна система.

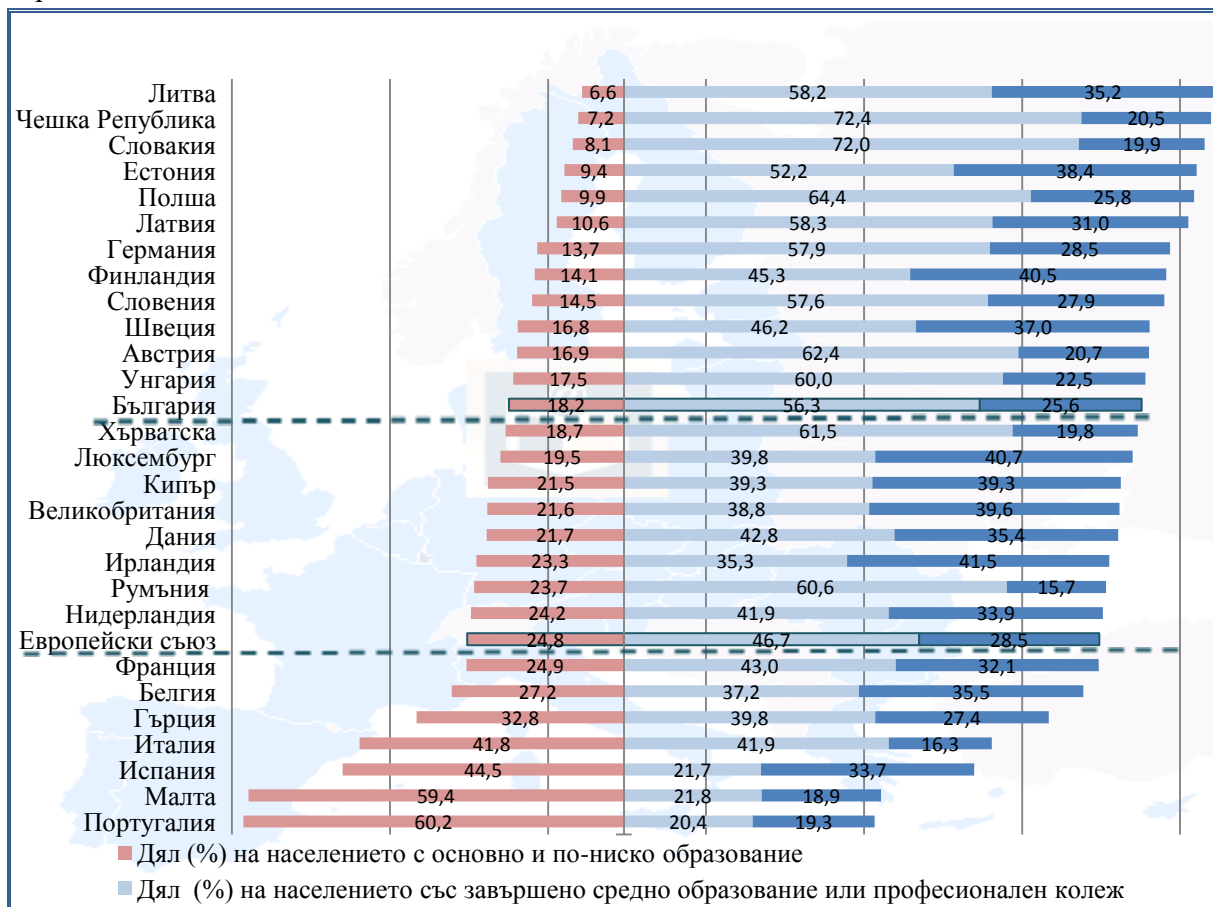

Раздел 3. СЪСТОЯНИЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО И ОБУЧЕНИЕТО НА ВЪЗРАСТНИ ВЪВ ФОРМАЛНАТА УЧИЛИЩНА СИСТЕМА – ОСНОВНИ ПОКАЗАТЕЛИ

3.1. Образователна структура на населението на възраст 25-64 години

През периода 2009 - 2013 г. образователната структура на населението¹ на възраст 25-64 години продължава да се подобрява, като следва ясна изразена тенденция за увеличаване броя и дела на хората със средно и висше образование при същевременно намаляване на броя и дела на хората с основно и по-ниско образование. За последните 5 години относителният дял на населението с основно и по-ниско образование намалява с почти 4 процентни пункта – от 22.1% (2009 г.) достига 18.2% за 2013 г. Забележително е, че делът на хората с основно и по-ниско образование е с 6.6 процентни пункта под средния в Европейския съюз, който е 24.8%, а страната е на 13 място сред страните – членки (Фиг. 3.1.).

Фиг. 3.1. Образователна структура на населението на възраст 25-64 години в страните от ЕС за 2013 година

Източник: НСИ

¹ Източник: ЕВРОСТАТ/НСИ, Средногодишни данни от „[Наблюдение на работната сила](#)” (Labour Force Survey)

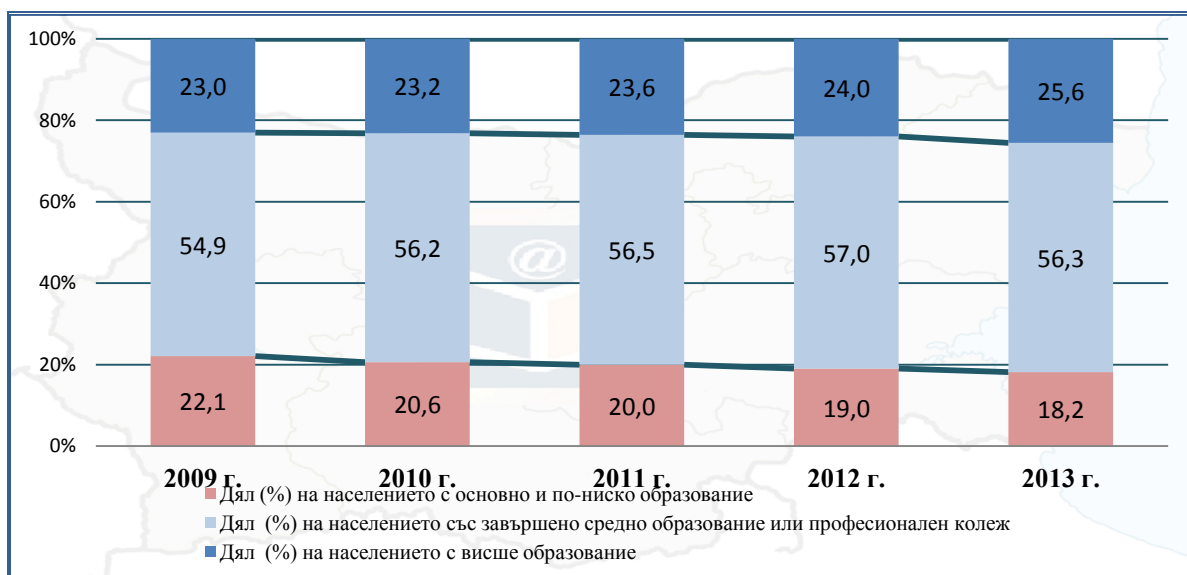

Същевременно нараства относителният дял на лицата с висше образование, като от 23.0% за 2009 г. достига 25.6% за 2013 г. Въпреки това повишение, делът на висшите в България остава под средния за Европейския съюз (28.5%), като страната ни е на 19 място от 28 държави- членки на ЕС. С най-високи дялове на лицата с висше образование сред контингента на възраст 25-64 години са Ирландия – 41.5%, Финландия – 40.5% и Великобритания – 39.6%.

През последните 5 години лицата, завършили средно образование или професионален колеж, заемат най-голям дял от постоянното население на възраст 25 – 64 години в България, като за 2013 г. този дял достига 56.3%. (Фиг. 3.2.) Спрямо 2009 г. делът им нараства с 1.4 процентни пункта. Ако се сумират дяловете на хората със средно и висше образование се установява, че сумарният дял нараства с 4.0 процентни пункта спрямо 2009 г. и достига 81.9% за 2013 г.

Тези положителни изменения в образователната структура на населението характеризират количествените резултати от функционирането на образователната система и те са принципно една добра предпоставка за икономическото развитие на страната. Резултатите обаче от редица изследвания (PISA, Рейтинговата система на висшите училища и др.) през последните години показват, че качеството на основното, средното и висшето образование е незадоволително и че структурата на завършилите не отговаря на реалните потребности на икономиката. Тези факти показват, че въпреки положителните изменения на образователната структура на населението, образователната система е неефективна и това доказва необходимостта от формиране на нови цели и реформи в образованието, базирани на международния опит.

Фиг. 3.2. Образователна структура на населението на възраст 25-64 навършени години в България за периода 2009 – 2013 година

Източник: ЕВРОСТАТ/НСИ, Средногодишни данни от „[Наблюдение на работната сила](#)” (Labour Force Survey)

3.2. Участие на възрастните във формалното образование и обучение по степени на образование

3.2.1. Работна дефиниция на формалното училищно образование на възрастни

Поради различията в методологичния обхват на образованието и обучението на възрастни на международно и национално равнище по отношение на тяхната възраст в навършени години, за целите на настоящия анализ бе необходимо да се изготви работна дефиниция.

Вземайки предвид общата дефиниция на формално образование на възрастни според МСКО от 2011 г. (Международна стандартна класификация на образованието или ISCED 2011), българското законодателство в тази област и техническото задание на проекта, се изготви следната работна дефиниция:

Образованието и/или обучението за възрастни в училищната система (вкл. и професионалните колежи) се осъществява по учебна документация за възрастни (лица, навършили 16 г.), за придобиване на степен на образование или степен на професионална квалификация, включително и за завършване на клас. То включва учащите възрастни, обучавани според съответната учебна документация както следва:

- ☛ Лица, навършили 16 години за придобиване на основно образование или за завършване на клас от основното образование във всички видове общообразователни училища без гимназиите;
- ☛ Лица, навършили 16 години за придобиване на средно общо образование в задочна, вечерна или самостоятелна форма на обучение в общообразователните средни училища;
- ☛ Лица, навършили 16 години за придобиване на основно образование и на I СПК с прием след завършен VI или VII клас във вечерна, задочна или самостоятелна форма на обучение;
- ☛ Лица, навършили 16 години за придобиване I СПК с прием след завършено основно образование във вечерна, задочна или самостоятелна форма на обучение;
- ☛ Лица, навършили 16 години за придобиване на средно образование и/или придобиване на II или III СПК в задочна, вечерна или самостоятелна форма на обучение;
- ☛ Лица за придобиване на IV СПК във всички форми на обучение;
- ☛ Лица, навършили 16 години за придобиване на основно или средно образование или за придобиване на СПК в училищата към местата за лишаване от свобода;
- ☛ Лица в курсове за придобиване на квалификация по част от професия или за I, II или III СПК в платено обучение в професионални гимназии или колежи.

Обучаемите лица в курсове за оgramотвяване и други видове краткосрочни курсове, не водещи до придобиване на степен на образование или степен професионална квалификация, не се включват в обхвата на учащите възрастни във формалното училищно образование, тъй като тези видове обучения по дефиниция се отнасят към

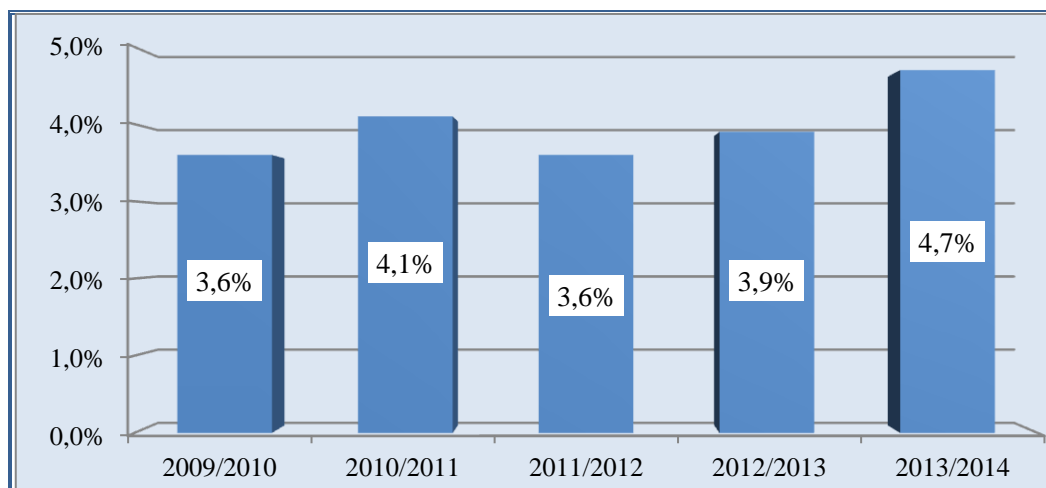
неформалното обучение. Извън обхвата на тази дефиниция остават и учащите се възрастни в Центровете за професионално обучение /ЦПО/, тъй като ЦПО не са част от училищна образователна система.

3.2.2. Учащи възрастни по степени на образование и по степени на професионална квалификация

През учебната 2013/14 година формално образование и обучение на възрастни в България по данни на НСИ се провежда в 294 общообразователни, професионални училища, професионални гимназии и професионални колежи. Броят на обучаемите възрастни достига 35679 души (Приложение 1, Табл.1А.)

През периода 2009/10 -2013/14 учебна година броят на учащите възрастни в България варира в диапазона от 27 до около 36 хиляди с обща тенденция на нарастване. По-конкретно спрямо 2009/10 учебна година този брой нараства с 6894 или с 23.9%, като за учебната 2013/14 година достига 35679 души. Относителният дял на учащите възрастни от общия брой на учащите се във формалното училищно образование за разглеждания период също нараства, като от 3.6% за 2009/10 учебна година достига 4.7% за 2013/14 учебна година (Фиг. 3.3.).

Фиг. 3.3. Относителен дял (%) на учащите възрастни от общия брой на учащите във формалното училищно образование

Източник: НСИ

Най-много възрастни през учебната 2013/14 година се обучават за придобиване на средно образование и II степен на професионална квалификация в професионалните гимназии - 10598 души или близо една трета от учащите възрастни (29.7%). На втора позиция са учащите възрастни за придобиване на средно образование и III степен на професионална квалификация, които са 8841 души или 24.8% от учащите възрастни. Най-малък интерес възрастните проявяват към платеното обучение за придобиване на IV степен на професионална квалификация, където обучаемите са едва 165 души общо за страната или 0.5% от общия брой на учащите възрастни (Приложение 1, Табл.1А.).

Общото нарастване на броя на учащите възрастни през референтния период е резултат от измененията в броя на учащите възрастни по отделните видове и степени на образование и обучение. Тези изменения са разгледани по-долу.

3.2.2.1. Учащи възрастни в началния етап на основното образование (I – IV клас)

Участието на възрастните в началното образование (степен 1 по МСКО) е много слабо – едва 560 души общо за страната или 0.2% от учащите в тази степен през учебната 2013/14 година. Този малък относителен дял е характерен за целия референтен период – 0.1 – 0.2% (Табл. 3.1.).

Табл. 3.1. Учащи в началния етап на основното образование

	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
Учащи в началното образование (I-IV клас, МСКО-1) – бр.	260340	255086	252372	253675	258840
в т.ч.: учащи възрастни	124	246	600	453	560
от тях: вечерна форма на обучение	42	122	468	267	270
задочна и самостоятелна форма на обучение	82	124	132	186	290
Относителен дял на учащите възрастни (%)	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2

Източник: НСИ

В структурата по възраст на учащите възрастни през 2013/14 учебна година най-голям дял имат учащите над 25 г. - 75.5%, 19.2% са на възраст 20 – 24 години, а най-малък дял заемат тези на възраст 16-19 г. (Фиг. 3.4.).

Фиг. 3.4. Структура на учащите възрастни в началното образование по възрастови групи за учебната 2013/14 година

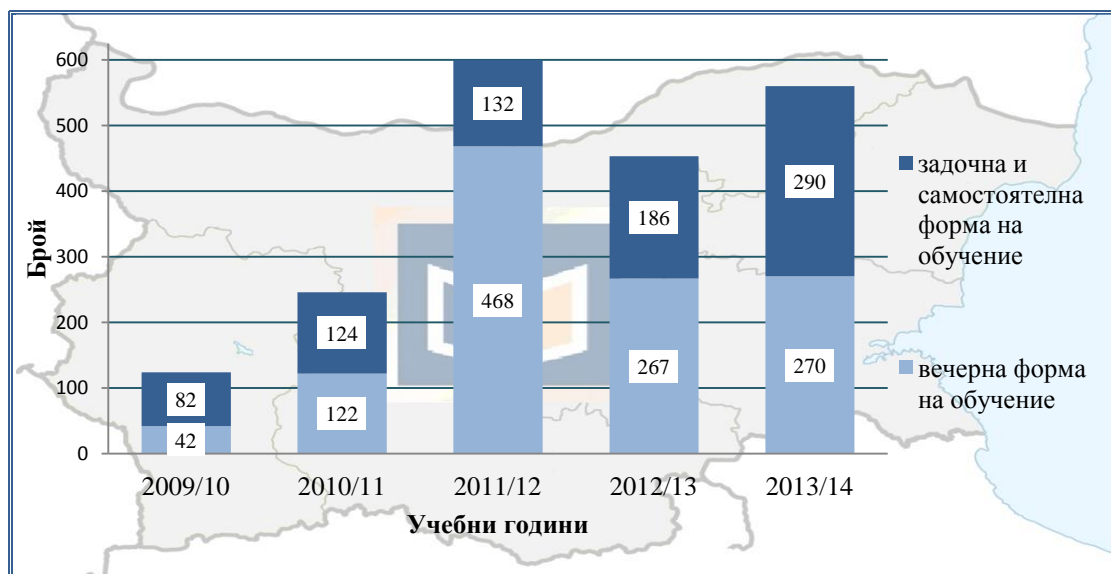

Източник: НСИ

Учащите възрастни в началната степен на образование нямат предпочитания към вечерната или задочната и самостоятелната форма на обучение. От общо 560 учащи възрастни през учебната 2013/14 година 48.2% се обучават във вечерна форма и 51.8% - в задочна и самостоятелна форма (Фиг. 3.5.).

Фиг. 3.5. Учащи възрастни в началната степен на образование по форми на обучение

Източник: НСИ

По принцип, началното образование за възрастни следва да обхваща предимно лицата, преминали курсове за ограмотяване с оглед завършването на клас от първи до четвърти и възрастни, напуснали училище през предходни години. Макар че абсолютният брой на учащите възрастни нараства от 124 души за 2009/10 учебна година на 560 за 2013/14 уч. г. или над 4 пъти, този брой е изключително малък на фона на над 47.6 хиляди неграмотни лица на възраст 20-49 години (2011 г.).

3.2.2.2. Учащи възрастни в прогимназиалното общо образование (V – VIII клас)

Интересът на възрастните към прогимназиалния етап на основното образование нараства значително през последните години. Участието на възрастните в този етап (степен 2 по МСКО) се характеризира със значително нарастване на абсолютния брой на учащите - близо 4 пъти, достигайки 3856 души (Табл. 3.2.), и на относителния им дял - от 0,4% (2009/10) на 1,8% от учащите в тази степен през учебната 2013/14 година (Фиг. 6). Според тяхната възраст учащите възрастни през учебната 2013/14 година се разпределят както следва: най-голям дял имат учащите на възраст над 25 години – 62.1%, 23.1% са на възраст 20-24 г. и най-малък е дялът на тези на възраст 16-19 г. Тези данни показват, че потребността от основно образование сред възрастните се усеща по-осезателно след 25 годишна възраст, докато по-младите на възраст 16-19 г. не оценяват навреме тази възможност.

Табл. 3.2. Учащи в прогимназиалния етап на основното общо образование

	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
Прогимназиално общо образование (V-VIII клас, МСКО-2) - бр.	222968	217850	219372	219860	218548
в т.ч.: учащи възрастни	997	1315	2332	3070	3856
от тях: вечерна форма на обучение	163	98	416	199	188
задочна и самостоятелна форма на обучение	834	1217	1916	2871	3668
Относителен дял на учащите възрастни (%)	0,4	0,6	1,1	1,4	1,8

Източник: НСИ

Фиг. 3.6. Относителен дял (%) на възрастните от общия брой учащи в прогимназиалния етап на основното общо образование

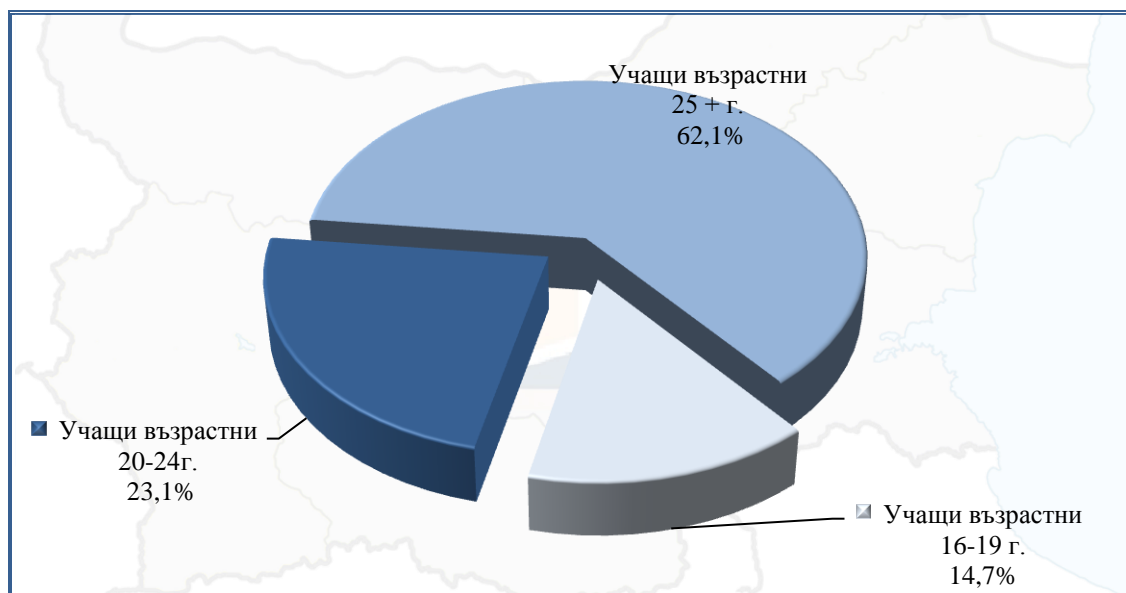

Източник: НСИ

Според тяхната възраст учащите възрастни в прогимназиалното образование през учебната 2013/14 година се разпределят както следва: най-голям дял имат учащите на възраст над 25 години – 62.1%, 23.1% са на възраст 20-24 г. и най-малък е делът на тези на възраст 16-19 г. (Фиг. 3.7.). Тези данни показват, че потребността от основно образование сред възрастните се усеща по-осезателно след 25 годишна възраст, докато по-младите на възраст 16-19 г. не оценяват навреме тази възможност.

Фиг 3.7. Структура на учащите възрастни в прогимназиалното образование по възрастови групи за учебната 2013/14 година

Източник: НСИ

Учащите възрастни са се насочили към неприсъствените форми на обучение – задочна и самостоятелната, в които се учат 3668 души или 95,1% от общия брой ученици в прогимназиалното общо образование. Относителният дял на учащите възрастни във вечерната форма на обучение е значително по-малък - 4,9%.

3.2.2.3. Учащи възрастни в професионалното обучение за придобиване на I степен на професионална квалификация с прием след завършен VI или VII клас

Броят на възрастните в професионалното обучение за придобиване на I степен на професионална квалификация с прием след завършен VI или VII клас нараства значително през периода 2009/10 – 2013/14 учебна година – от 157 (2009/10) на 589 (2013/14) или близо 4 пъти (Табл. 3.3). Но интересът към това обучение очевидно е слаб – както от страна на редовните ученици, така и на учащите възрастни, имайки предвид общия брой на учащите възрастни - 589 човека общо за страната за последната година от разглеждания период. По-голямата част (52,2%) от учащите възрастни за 2013/14 учебна година са на възраст над 25 години, а делът на тези на възраст 16-19 години е 15,6%. И тук е валиден изводът, че потребността от образование и професионално обучение се осъзнава предимно след навършване на 25 години. Относителният дял на учащите възрастни от общия брой учащи е сравнително висок, но това се дължи по-скоро на малкия брой редовни ученици в това обучение. Все пак относителното нарастване на учащите възрастни е налице – от 7,5% (2009/10) на 24,7% от учащите през учебната 2013/14 година (Табл. 3.3.).

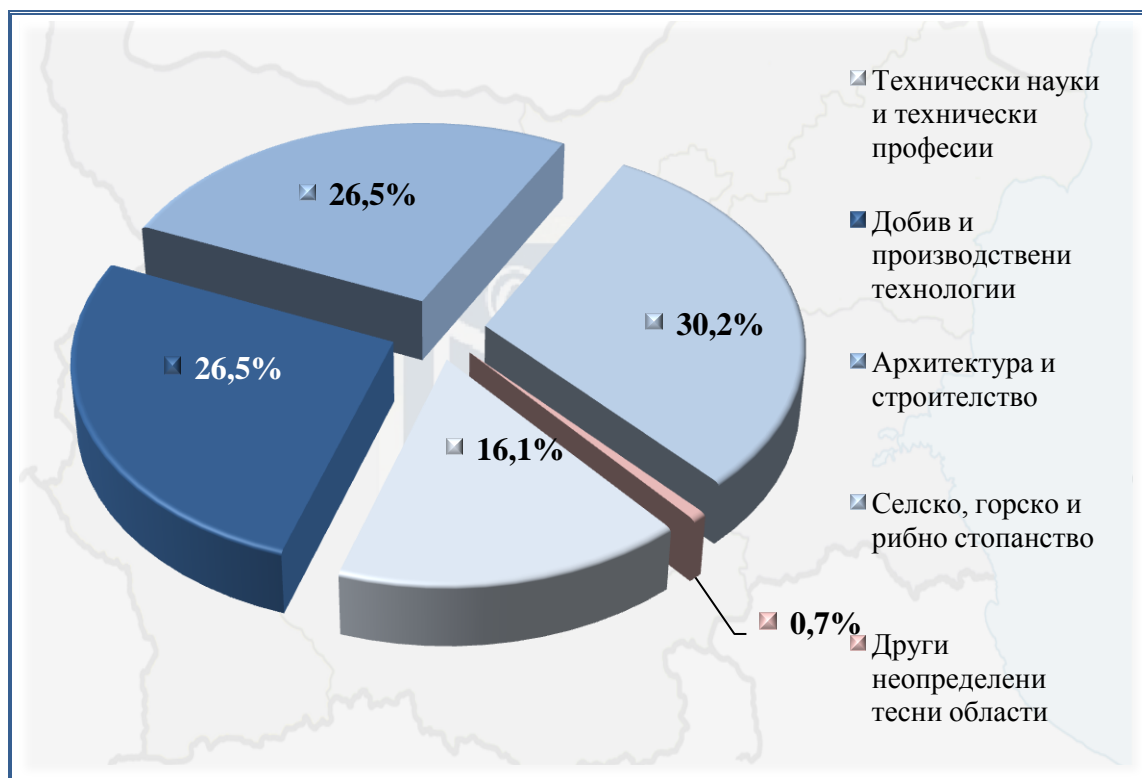
Табл. 3.3. Учащи в професионалното обучение за придобиване на I степен на професионална квалификация с прием след завършен VI или VII клас

	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
Професионално обучение - I степен професионална квалификация, с прием след VI и VII клас (МСКО-2) - бр.	2087	2130	1902	1979	2386
в т.ч.: учащи възрастни	157	227	249	348	589
<i>от тях: вечерна форма на обучение</i>	110	125	60	160	271
<i>задочна и самостоятелна форма на обучение</i>	47	102	189	188	318
Относителен дял на учащите възрастни (%)	7,5	10,7	13,1	17,6	24,7

Източник: НСИ

Учащите възрастни за учебната 2013/14 г. – 589, макар и малко на брой, са се насочили към изучаването на професии и специалности в следните тесни области на образованието: (Фиг. 3.8.)

Фиг. 3.8. Структура на учащите възрастни в професионалното обучение за придобиване на I СПК с прием след завършен VI или VII клас по тесни области на образованието през 2013/14 учебна година

Източник: НСИ

3.2.2.4. Учащи възрастни в професионалното обучение за придобиване на I степен на професионална квалификация с прием след завършено основно образование

Броят на възрастните в професионалното обучение за придобиване на I степен на професионална квалификация с прием след завършен VIII клас е изключително малък и незначителен на национално равнище през периода 2009/10 – 2013/14 учебна година, като варира в границите – от 90 души (2009/10), 320 (2012/13) и рязко спада на 168 (2013/14) (Табл. 3.4). Интересът към това обучение е много слаб – както от страна на редовните ученици, така и на учащите възрастни, имайки предвид общия брой на учащите възрастни – само 168 души обучаеми общо за страната за 2013/14 уч. година. Относителният дял на учащите възрастни от общия брой учащи е сравнително висок (20,2% за 2013/14 уч. г.) и това се дължи на малкия брой редовни ученици в това обучение (Табл. 3.4).

Табл. 3.4. Учащи в професионалното обучение за придобиване на I степен на професионална квалификация с прием след завършен VIII клас

	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
Професионално обучение - I степен професионална квалификация, с прием след VIII клас (МСКО-3) - бр.	785	691	841	1011	831
в т.ч.: учащи възрастни	90	131	214	320	168
<i>от тях: вечерна форма на обучение</i>	90	77	172	181	102
<i>задочна и самостоятелна форма на обучение</i>	0	54	42	139	66
Относителен дял на учащите възрастни (%)	11,5	19	25,4	31,7	20,2

Източник: НСИ

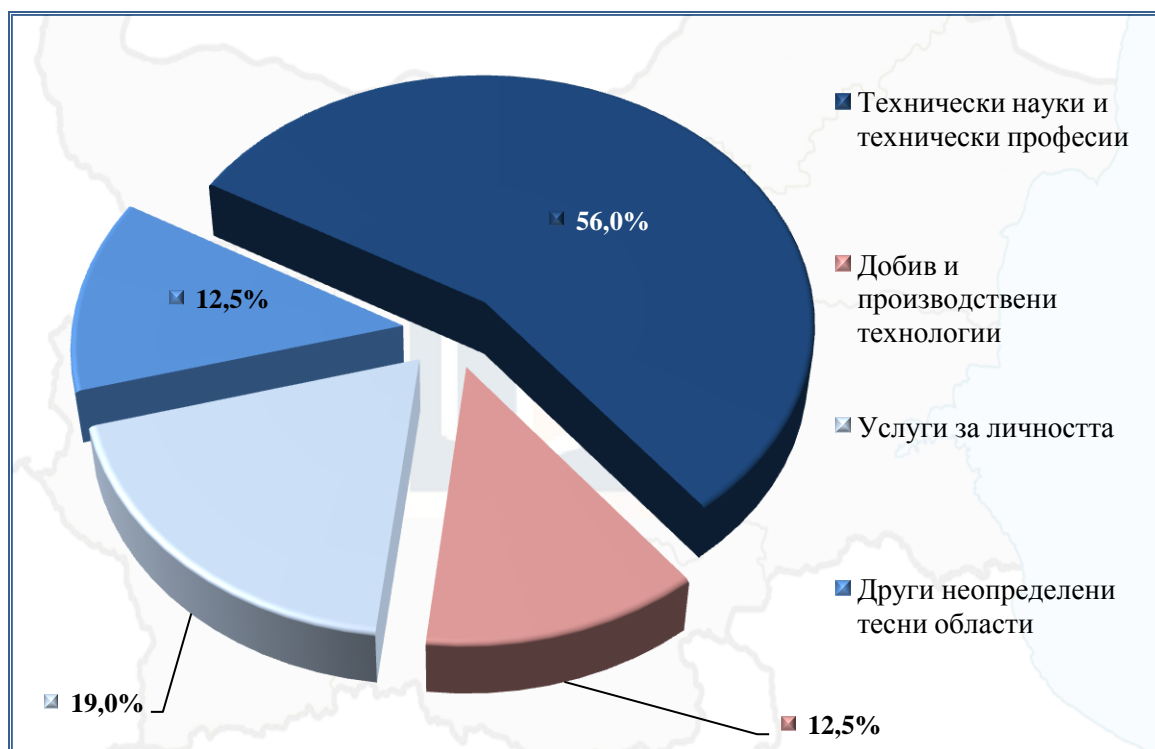
Преобладаващата част (80,0%) от учащите възрастни за 2013/14 учебна година са на възраст над 25 години, а делът на учащите на възраст 16-19 години е едва 7,7%.

От структурата на учащите възрастни по тесни области на образованието за учебната 2013/14 г. е видно, че те изучават професии и специалности в ограничен кръг области -Технически науки и технически специалности (56.0%), Услуги за личността -19,0%, Добив и производствени технологии – 12,5% и други области – 12,5%. (Фиг. 3.9.). Липсата на интерес от страна на възрастните към този вид професионално обучение е ясно очертана както от намаляващия брой на учащите през 2013/14 уч.година, така и от липсата на предлагане на обучение в области като Архитектура и строителство, Селско, горско и рибно стопанство и други. Следва да се отбележи,

че в някои професионални гимназии такива обучения се планират, но не се провеждат поради невъзможност да се формират паралелки.

Фиг. 3.9. Структура на учащите възрастни в професионалното обучение за придобиване на I СПК с прием след завършен VIII клас по тесни области на образованието през 2013/14 уч. година

Източник: НСИ

3.2.2.5. Учащи възрастни в средното общо образование (IX – XII клас)

През периода 2009/10 – 2013/14 учебна година възрастните проявяват нарастващ интерес към средното общо образование, макар че броят и относителният дял на възрастните остава нисък от гледна точка на ползите, които предоставя завършването на средно образование на всеки човек. Участието на възрастните в този етап (степен 3 по МСКО) се характеризира с постоянно нарастване на абсолютния брой на учащите, като от близо 4 хиляди през 2009/10 уч. година достига 5 хиляди през 2013/14 г. Относителния им дял от общия брой учащи в средното общо образование постоянно нараства и достига 3.8% през учебната 2013/14 година (Табл. 3.5). През учебната 2013/14 година най-голям дял имат учащите на възраст над 25 години – 56.8%, 23.4% са на възраст 20-24 г. и най-малък е дялът на тези на възраст 16-19 г- 19,8% (Фиг. 3.10.). Тази структура на учащите потвърждава тезата, че хората усещат потребността от завършването на средно общо образование след 25 годишна възраст, докато по-младите на възраст 16-19 г. не оценяват достатъчно и навреме тази възможност.

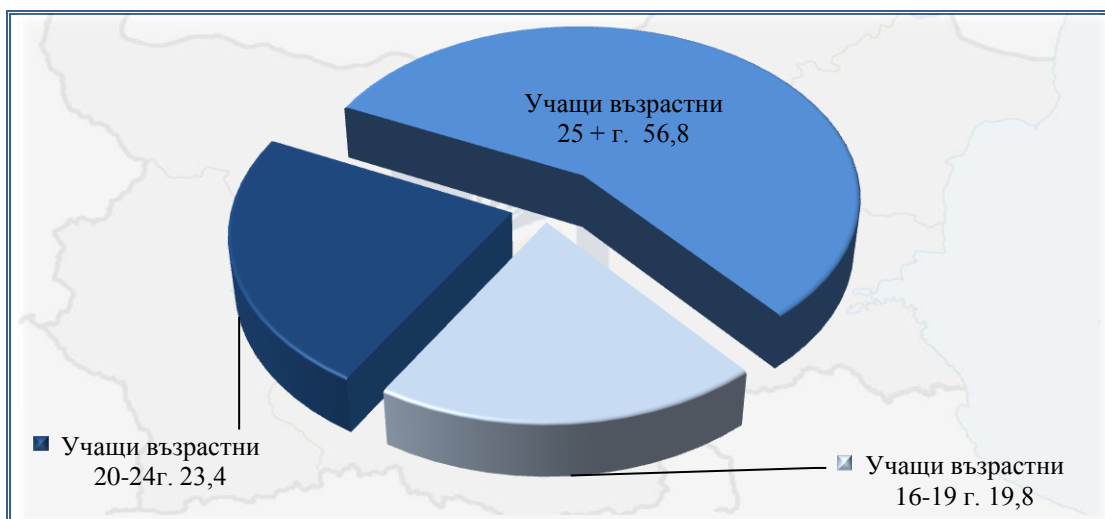

Табл. 3.5. Учащи в средното общо образование

	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
Средно общо образование (IX - XII клас, МСКО-3) - бр.	148889	147193	141490	135125	132731
в т.ч.: учащи възрастни	3922	3959	4201	4681	5032
от тях: вечерна форма на обучение	2665	2510	2354	2412	2350
задочна и самостоятелна форма на обучение	1257	1449	1847	2269	2682
Относителен дял на учащите възрастни (%)	2,6	2,7	3	3,5	3,8

Източник: НСИ

Фиг. 3.10. Структура (%) на учащите възрастни в средното общо образование по възраст за учебната 2013/14 година

Източник: НСИ

Учащите възрастни нямат изявено предпочитание към вечерната или задочната форма и самостоятелната форма. Относителният дял на учащите възрастни в задочната и самостоятелна форма (взети заедно) през уч. 2013/14 г. е 53,3% срещу 46,7% във вечерната.

3.2.2.6. Учащи възрастни в средното професионално образование за придобиване на II степен на професионална квалификация

Ако се съди по броя на учащите, най-предпочитаното обучение от възрастните е за придобиване на II степен на професионална квалификация (СПК). Броят на учащите възрастни нараства повече от два пъти за референтния период – от 5124 за уч.

2009/10 г. на 10598 за 2013/14 уч. г. (Табл. 3.6). Прави впечатление постоянното и значително нарастване на броя и относителния дял на учащите възрастни.

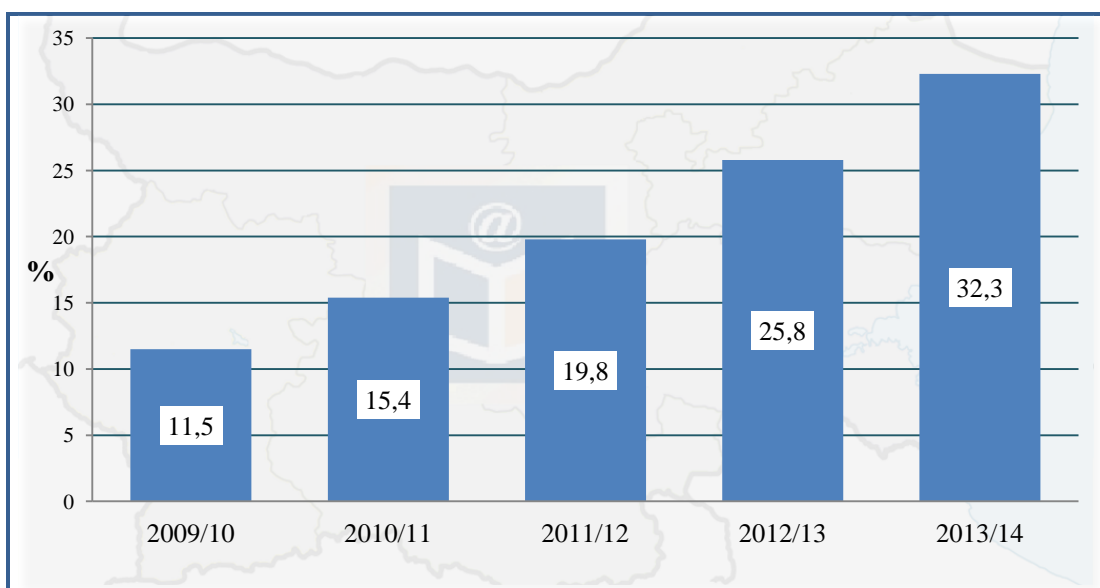
Табл. 3.6. Учащи в професионалното обучение за придобиване на II степен на професионална квалификация

	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
Професионално обучение - II степен професионална квалификация (МСКО-3) - бр.	44430	43225	40285	35469	32785
в т.ч.: учащи възрастни	5124	6676	7987	9137	10598
<i>от тях: вечерна форма на обучение</i>	2441	2790	3018	2926	3090
<i>задочна и самостоятелна форма на обучение</i>	2683	3886	4969	6211	7508
Относителен дял на учащите възрастни (%)	11,5	15,4	19,8	25,8	32,3

Източник: НСИ

Стремителното нарастване на относителният дял на учащите възрастни от общия брой учащи се дължи както на нарастването на броя на учащите възрастни, така и на постоянното намаляване на общия брой на учащи (Фиг. 3.11.).

Фиг. 3.11. Относителен дял (%) на учащите възрастни от общия брой учащи в професионалното обучение за придобиване на II СПК

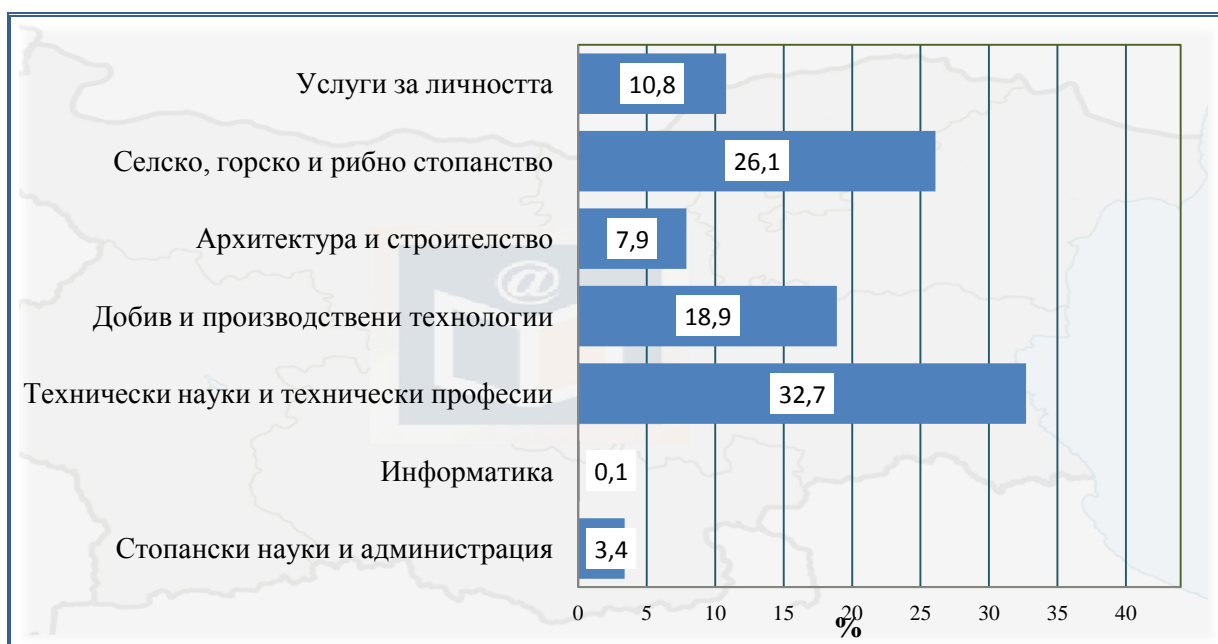

Източник: НСИ

По-голямата част (72,9%) от учащите възрастни за 2013/14 учебна година са на възраст над 25 години, а делът на учащите на възраст 16-19 години е 9,0%. Учащите възрастни се обучават по професии и специалности в 7 тесни области на образованието през учебната 2013/14 г. Най-големи са дяловете на учащите възрастни в областите „Технически науки и технически специалности” (32.7%) и „Селско, горско и рибно стопанство” – 26.1%, а най-малки – в областите „Стопански науки и администрация” – 3.4% и „Информатика” - 0.1%. (Фиг. 3.12).

Фиг.3.12. Структура (%) на учащите възрастни в професионалното обучение за придобиване на II СПК по тесни области на образованието през 2013/14 уч. година

Източник: НСИ

3.2.2.7. Учащи възрастни в средното професионално образование за придобиване на III степен на професионална квалификация

Участието на възрастни в обучение за придобиване на III степен на професионална квалификация (СПК) през последните години е неустойчиво и варира в широки граници. Два са характерните периоди на съществени промени в това отношение. През периода 2009/10 и 2010/11 уч. година броят на учащите възрастни нараства от 12 хиляди на 14,8 хиляди или с 23,2%. Следва рязък спад на броя на учащите възрастни от 14,8 хил. (2010/11) на 7523 души (2011/12) или с над 50%. През втория период се наблюдава три годишно нарастване, като броят достига 8,8 хил. за 2013/14 г., но остава далече от броя за първоначалната година на референтния период (12007 за 2009/10 уч. година. (Табл. 3.7). Относителните дялове на учащите възрастни от общия брой учащи следват същите промени през разглеждания период.

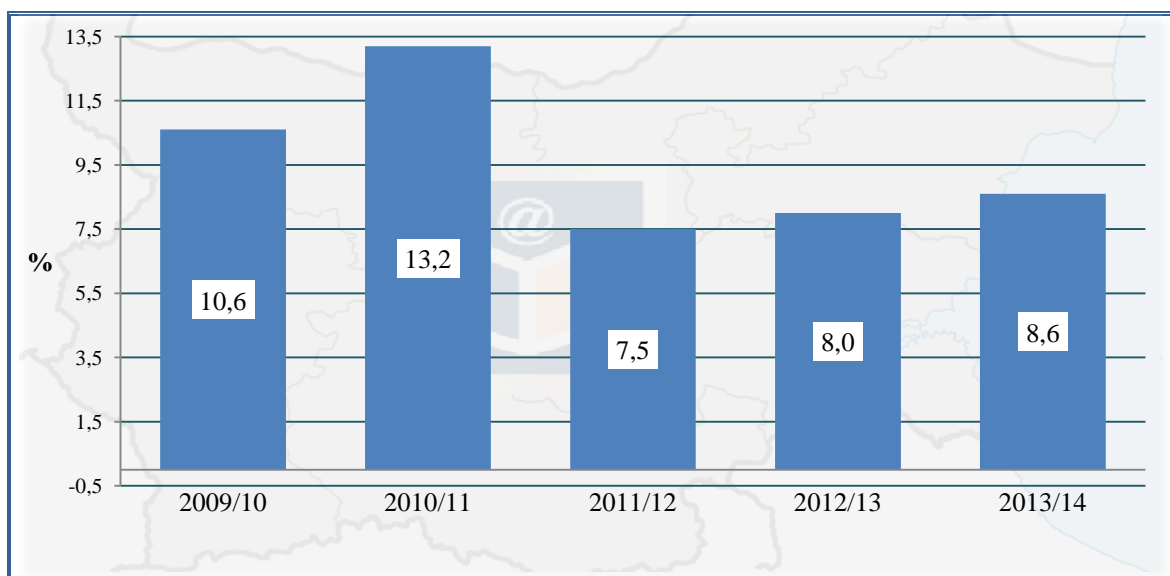
Табл. 3.7. Учащи в професионалното обучение за придобиване на III степен на професионална квалификация

	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
Професионално обучение - III степен професионална квалификация (МСКО-3) - бр.	112821	112266	99896	101893	102879
в т.ч.: учащи възрастни	12007	14788	7523	8133	8841
от тях: вечерна форма на обучение	405	777	1090	1658	1638
задочна и самостоятелна форма на обучение	11602	14011	6433	6475	7203
Относителен дял на учащите възрастни (%)	10,6	13,2	7,5	8,0	8,6

Източник: НСИ

Прави впечатление, че измененията на относителните дялове на учащите възрастни са съответстващи на промените в общия брой учащи и са свързани главно с промените в броя на учащите възрастни (Табл. 1.7 и Фиг. 3.13.).

Фиг. 3.13. Относителен дял (%) на учащите възрастни от общия брой учащи в професионалното обучение за придобиване на III СПК

Източник: НСИ

Данните за разпределението на учащите възрастни по възрастови групи показват, че по-голямата част (65,1%) от учащите възрастни за 2013/14 учебна година са на възраст над 25 години, делът на учащите на възраст 20-24 години е 20,7% и на 16-19 години - 14,2%.

През учебната 2013/14 г. учащите възрастни за придобиване на III СПК се обучават по професии и специалности в 13 тесни области на образованието. Най-големи са

дяловете на учащите възрастни в областите „Технически науки и технически специалности” (43.7%) и „Добив и производствени технологии” – 16.0%, а най-малки – в областите „Физически и химически науки” – 0.2% и „Транспортни услуги” – 0.4%. (Фиг. 3.14).

Фиг. 3.14. Структура (%) на учащите възрастни в професионалното обучение за придобиване на III СПК по тесни области на образованието през 2013/14 уч. година

Източник: НСИ

3.2.2.8. Учащи възрастни в професионално обучение след средно образование за придобиване на IV степен професионална квалификация

Съгласно прилаганата в настоящия анализ работна дефиниция всички учащи за придобиване на IV степен професионална квалификация след завършено средно образование в професионалните колежи, независимо от формата на обучение, се считат за „възрастни”. За целите на анализа учащите в платеното обучение се разглеждат отделно в т. 2.2.9.

Участието на възрастни в обучение за придобиване на IV степен на професионална квалификация (СПК) през последните години съществено и систематично намалява. От 4,7 хиляди през 2009/10 уч. година учащите намаляват на 2 хиляди през 2013/14 г. или повече от два пъти (Табл. 3.8). За изучавания период броят на учащите намалява средно годишно с 679 души и в частност със 147 души средно годишно в дневната форма. Ако условията не се променят, след 4 години е възможно да няма желаещи да учат по програми за придобиване на IV СПК.

Табл. 3.8. Учащи в професионалното обучение след средно образование за придобиване на IV степен на професионална квалификация

(Брой)

	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
Учащи в професионално обучение - IV степен професионална квалификация (МСКО-4) – бр.	4716	3224	2804	2381	2001
в т.ч.: дневна форма на обучение	1039	679	578	546	452
вечерна форма на обучение	0	0	14	2	0
задочна и самостоятелна форма на обучение	3677	2545	2212	1833	1549

Източник: НСИ

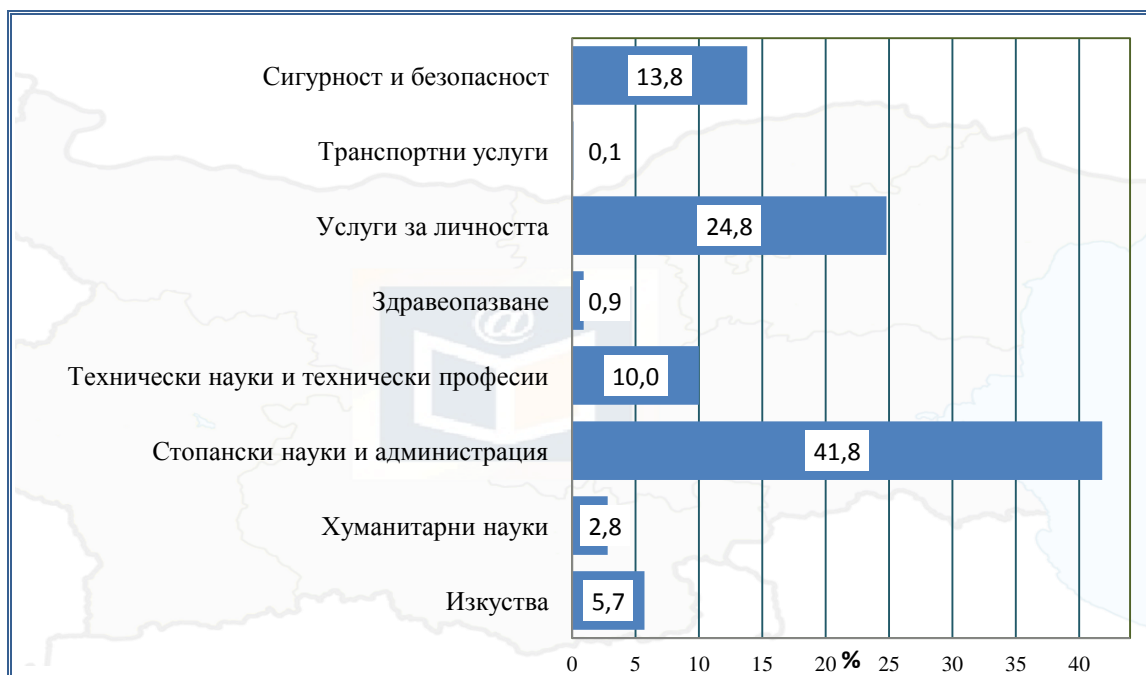
Както и при учащите възрастни в по-ниските степени на професионална квалификация, разпределението на учащите в IV СПК по възрастови групи показва, че по-голямата част (52,3%) от учащите за 2013/14 учебна година са на възраст над 25 години, делът на учащите на възраст 20-24 години е 38,2% и на 18-19 години - 9,4%.

Обучението в IV СПК се провежда по професии и специалности в ограничен кръг тесни области на образованието – 8 от повече от 15 възможни. Няма учащи в такива важни за икономиката области като „Информатика”, „Добив и производствени технологии”, „Архитектура и строителство” и „Селско, горско и рибно стопанство”, а делът на учащите в областите „Здравеопазване” и „Транспортни услуги”, взети заедно, е 1,0 %. В областта „Архитектура и строителство” от учебната 2012/13 година няма учащи.

Според структурата на учащите за придобиване на IV СПК за учебната 2013/14 г. най-голям дял се обучават по професии и специалности в областите „Стопански науки и администрация” (41.8%), „Услуги за личността” – 24,8% и „Сигурност и безопасност” – 13,8%. (Фиг. 3.15).

Фиг. 3.15. Структура (%), на учащите възрастни в професионалното обучение за придобиване на IV СПК по тесни области на образованието през 2013/14 уч. година

Източник: НСИ

3.2.2.9. Учащи възрастни в платено обучение за придобиване на СПК в професионални гимназии и професионални колежи

Развитието на обучението на възрастни за придобиване на СПК срещу заплащане представлява отделен интерес, поради различния начин на финансиране на това обучение. Въпреки неблагоприятните общи икономически условия в страната през последните години (нисък растеж на БВП, намаляване на заетостта, висока безработица сред младите хора и т.н.), след систематично намаляване на броя на учащите в платеното обучение през периода 2009 – 2012 година, през учебната 2013/14 година се наблюдава рязко увеличение на учащите във всички степени на професионална квалификация. В сравнение с началната година на референтния период общия брой учащи възрастни – 1648 за 2009/10 уч. година нараства на 4034 за 2013/14 година или близо 2,5 пъти (Табл. 3.9).

Същевременно за 2013/14 година, в сравнение с предходните години, рязко нараства и относителният дял на учащите възрастни в платеното обучение от общия брой на учащите възрастни. Това рязко увеличение се дължи на увеличената потребност от квалифицирани работници в някои икономически дейности, в които работодателите и самите учащи показват готовност да заплатят обучението за придобиване на СПК. Особено впечатление прави голямото увеличение на учащите възрастни в платеното обучение за придобиване на III СПК през 2013/14 учебна година в сравнение с предходната.

Табл. 3.9. Учащи възрастни в платеното професионално обучение за придобиване на степен на професионална квалификация в професионални гимназии и професионални колежи

	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
Учащи възрастни в платено професионално обучение – бр.	1648	1495	1424	980	4034
В т.ч.:					
За придобиване на - I СПК (МСКО-2)	167	305	314	68	190
За придобиване на - II СПК (МСКО-3)	266	199	226	87	497
За придобиване на - III СПК (МСКО-3)	1094	895	793	742	3182
За придобиване на - IV СПК (МСКО-4)	121	96	91	83	165
Относителен дял на учащите възрастни в платено обучение от общия брой учащи възрастни (%)	5,7	4,7	5,2	3,3	11,3

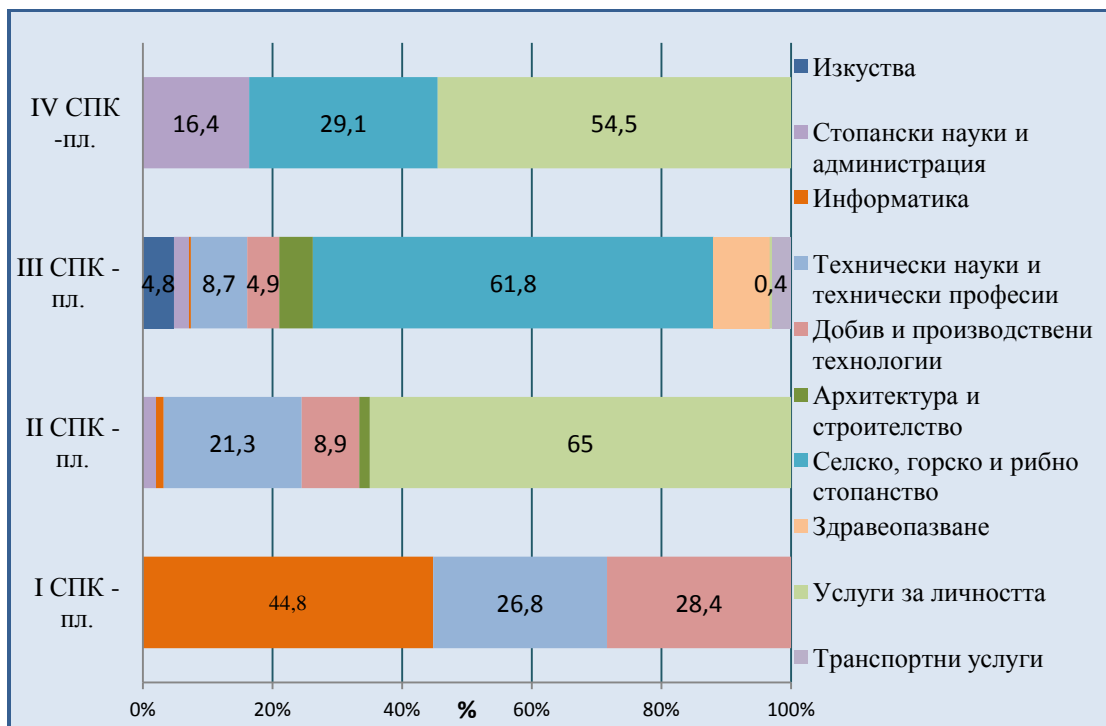
Източник: НСИ

Структурата на учащите възрастни в платеното професионално обучение по тесни области на образованието и по степени на професионална квалификация за 2013/14 г. е представена на Фиг. 3.16. по-долу.

Най-развито по своя обхват е платеното професионално обучение на възрастни за придобиване на III СПК, в което се обучават 3182 възрастни по професии и специалности в 11 тесни области на образованието. Над половината от учащите в III СПК се обучават в областта „Селско, горско и рибно стопанство” – 61,8%. Значително по-малки са дяловете на учащите възрастни в областите „Технически науки и технически професии” (8,7%), „Здравеопазване” (8,6%), „Архитектура и строителство” (5,2%), а най-малки са дяловете на учащите възрастни в областите „Информатика” (0,3%) и „Ветеринарна медицина” (0,1%).

На второ място по своя обхват е платеното обучение на възрастни за придобиване на II СПК, където учащите се обучават по професии и специалности в 6 тесни области. Най-много възрастни в тази степен срещу заплащане се обучават в областта „Услуги за личността” – 65,0%, а най-малко в областта „Информатика” – 1,2%. Най-малко учащи и само в по три области се обучават срещу заплащане възрастните за придобиване на I и IV СПК (Фиг. 3.16).

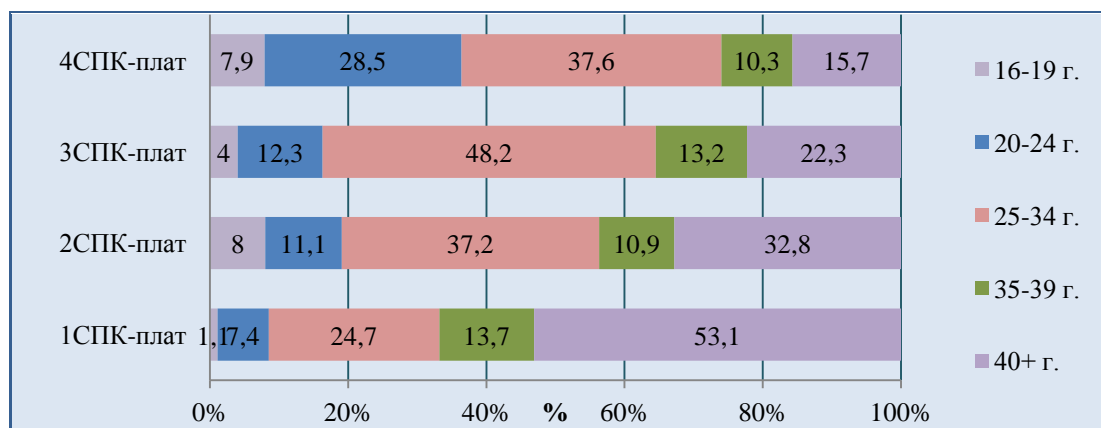
Фиг. 3.16. Структура (%) на учащите възрастни в платено обучение по тесни области на образованието и по степени на професионална квалификация през учебната 2013/14 година

Източник: НСИ

Данните за структурата на учащите възрастни в платено обучение по възрастови групи показват, че по-голямата част от тях през 2013/14 учебна година са на възраст 25 -34 години. В тази възрастова група попадат 48,2% от учащите възрастни в обучение за III СПК, 37,6% от учащите в обучение за IV СПК, 37,2% от учащите за II СПК и 24,7% от учащите –за I СПК. Най-малки дялове сред учащите възрастни в платеното обучение имат тези на възраст 16-19 г. Тази констатация важи за учащите и в четирите степени на професионална квалификация (Фиг. 3.17).

Фиг. 3.17. Структура (%) на учащите възрастни в платено обучение по възраст и по степени на професионална квалификация през учебната 2013/14 година

3.3. Учащи възрастни, завършили основно и средно образование и придобили степен на професионална квалификация

Въпреки нестабилното развитие на формалното училищно образование на възрастни през последните пет години (2009/10 – 2013/14 уч. год.), образователната система изпълнява своето предназначение и за този период общо за страната 2371 възрастни са завършили основно образование, 7565 възрастни са завършили средно образование и 25692 възрастни са придобили степен на професионална квалификация. Това е основният резултат от функционирането на училищната образователна система по отношение на образованието на възрастните за разглеждания период.

3.3.1. Учащи възрастни, завършили основно образование и възрастни, завършили I степен на професионална квалификация

Като се има предвид, че основното образование в България е задължително, може да се очаква, че броят и дялът на възрастните, завършили основно образование ще бъдат малки. Известно е обаче, че всяка година по различни причини от основното образование напускат 11 – 12 хиляди ученици или над 2% от общия им брой, и една малка част от тях след години се завръщат като учащи възрастни с цел завършване на основно образование. През референтния период броят на възрастните, завършили основно образование, нараства 8 пъти - от 119 за 2009 г. на 944 през 2013 г. (Табл. 3.10.). Относителното нарастване на броя на възрастните, завършили основно образование е с 1.5 процентни пункта – от 0,2% за 2009 г. на 1,7% за 2013 г.

Табл. 3.10. Завършили основно образование

	(Брой)				
	2009	2010	2011	2012	2013
ЗАВЪРШИЛИ ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ (МСКО 2) –бр.	63557	61014	56753	53929	54116
в т.ч.: ВЪЗРАСТНИ*	119	381	465	462	944
Относителен дял на възрастните от общия брой завършили основно образование -%	0,2%	0,6%	0,8%	0,9%	1,7%
Основно образование в общообразователни и специални училища-бр.	54620	51507	45593	42976	42807
в т.ч.: възрастни	107	353	405	561	885
от тях: вечерна форма на обучение	107	353	70	56	60
задочна и самостоятелна форма на обучение	0	0	335	505	825

„Националните координатори в изпълнение на
Европейската програма за учене на възрастни”

Основно образование в професионални, спортни и училища по изкуствата с прием след VII клас - бр.	8591	9090	10791	10581	10976
в т.ч.: възрастни	0	0	0	0	0
Завършили основно образование по програми за професионално обучение - I СПК, с прием след VI и VII клас -бр.	346	417	369	372	333
в т.ч.: възрастни	12	28	60	81	59
от тях: вечерна форма на обучение	12	28	27	16	0
задочна и самостоятелна форма на обучение	0	0	33	65	59

Източник: НСИ

Броят на придобилите I СПК възрастни през последните години варира в широки граници - от 200 през 2009 г. до 364 през 2013 г., и проявява признаци на нарастване (Табл. 3.11.). Нарастването на относителния дял на завършилите възрастни сред всички придобили I СПК от 26,2% за 2009 г. до 47,2% за 2013 г. се дължи на слабото нарастване на общия брой завършващи и по-бързо нарастващия брой на завършилите възрастни.

Табл. 3.11. Завършили професионално обучение за I СПК

(Брой)

	2009	2010	2011	2012	2013
ЗАВЪРШИЛИ ПРОФЕСИОНАЛНО ОБУЧЕНИЕ I СПК бр.	763	873	694	667	770
в т.ч.: ВЪЗРАСТНИ*	200	311	227	159	364
Относителен дял на възрастните от общия брой придобили I СПК -%	26,2	35,6	32,7	23,8	47,2
Завършили професионално обучение - I степен професионална квалификация, с прием след VI и VII клас –бр.	333	376	318	367	251
в т.ч.: възрастни	12	0	3	14	0
от тях: вечерна форма на обучение	12	0	3	0	0
задочна и самостоятелна форма на обучение	0	0	0	14	0
Завършили платено професионално обучение за възрастни - I СПК – бр.	181	279	190	81	221
Завършили професионално обучение - I степен професионална квалификация, с прием след VIII клас (МСКО-3) – бр.	249	218	186	219	298
в т.ч.: възрастни	7	32	34	64	143

от тях: вечерна форма на обучение	7	32	21	37	58
задочна и самостоятелна форма на обучение	0	0	13	27	85

Източник: НСИ

3.3.2. Учащи възрастни, завършили средно образование

Общият брой на завършилите средно образование систематично намалява през разглеждания петгодишен период. Това намаление е резултат от въздействието на редица фактори, основният от които е неблагоприятното демографско развитие – намаляваща раждаемост и външна миграция на населението през предходни периоди. Само за 5 години броят на завършилите средно образование намалява с 13 хил. - от 69,3 хил. през 2009 г. на 56,3 хил. през 2013 г. Спрямо 2009 г. относителното намаление е 18,7%. Същевременно броят на възрастните, завършили средно образование, нараства повече от два пъти – от 929 през 2009 на 2175 през 2013 г. (Табл. 3.12.). Тези две противоположни тенденции довеждат до постоянното нарастване на относителния дял на възрастните от общия брой завършили средно образование (Фиг. 3.18.). Данните показват, че по-голямата част от възрастните (68,8% за 2013 г.) завършват средно професионално образование и обучение, а дялът на завършилите средно общо образование е съответно 31,2%.

Табл. 3.12. Завършили средно образование

(Брой)

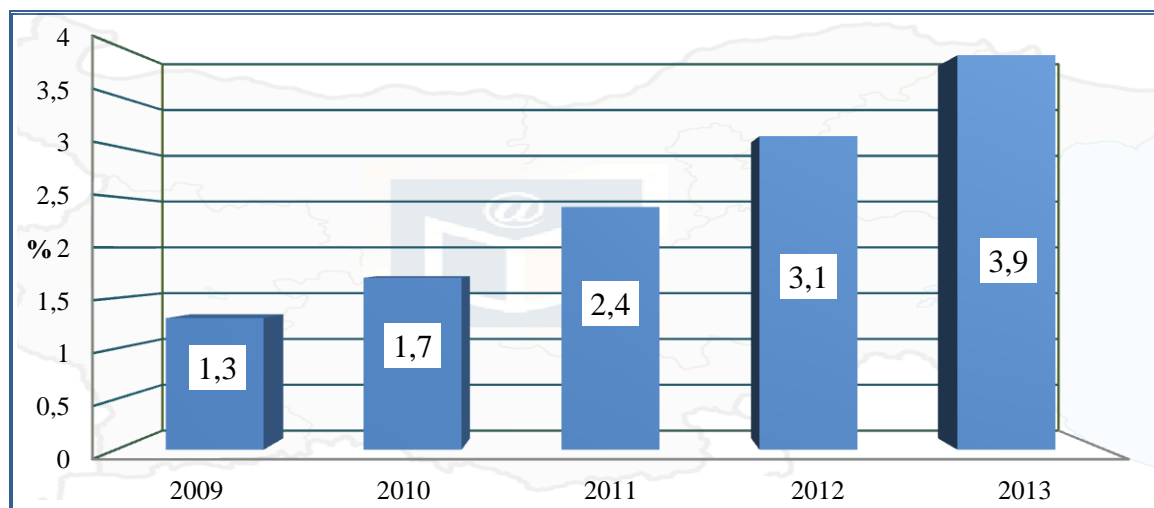
	2009	2010	2011	2012	2013
ЗАВЪРШИЛИ СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ (МСКО 3)	69302	63043	62500	59741	56316
в т.ч.: ВЪЗРАСТНИ*	929	1060	1526	1875	2175
Относителен дял на възрастните от общия брой завършили средно образование -%	1,3	1,7	2,4	3,1	3,9
Средно общо образование – бр.	35853	32481	32070	30365	28953
в т.ч.: възрастни	464	480	756	737	679
от тях: вечерна форма на обучение	351	328	436	403	337
задочна и самостоятелна форма на обучение	113	152	320	334	342
Средно образование по програми за II СПК - бр.	7677	7498	8288	8903	7400
в т.ч.: възрастни	159	260	390	635	962
от тях: вечерна форма на обучение	57	41	126	281	361

задочна и самостоятелна форма на обучение	102	219	264	354	601
Средно образование по програми за III СПК - бр.	25772	23064	22142	20473	19963
в т.ч.: възрастни	306	320	380	503	534
от тях: вечерна форма на обучение	0	22	13	84	55
задочна и самостоятелна форма на обучение	306	298	367	419	479

Източник: НСИ

Фиг. 3.18. Относителен дял (%) на възрастните от общия брой завършили средно образование

Източник: НСИ

3.3.3. Учащи възрастни, завършили професионално обучение за придобиване на II, III и IV степен на професионална квалификация

3.3.3.1. Завършили II СПК

През периода 2009 – 2013 г. броят на придобилите II СПК възрастни значително нараства - от 649 през 2009 г. на 1568 през 2013 г. (Табл. 3.13). От друга страна прави впечатление големият спад на общия брой завършили II СПК – от 17,2 хил. през 2009 г. на 7,4 хил. Явно интересът на учениците към това професионално обучение постоянно намалява. За сметка на това, макар и на по-ниско количествено равнище, стремително нараства относителният дял на възрастните от общия брой завършили II СПК - от 3,8% за 2009 г. до 21,1% за 2013 г.

Табл. 3.13. Завършили професионално обучение за II, III и IV СПК във формалното училищно образование

	2009	2010	2011	2012	2013
Завършили II СПК	17166	15145	8536	8413	7421
в т.ч.: възрастни	649	494	656	876	1568
от тях: вечерна форма на обучение	28	38	137	287	274
задочна и самостоятелна форма на обучение	271	145	254	272	563
платено обучение на възрастни	350	311	265	317	731
Относителен дял на възрастните от общия брой придобили II СПК -%	3,8	3,3	7,7	10,4	21,1
Завършили III СПК	9153	9998	19176	16224	17921
в т.ч.: възрастни	1685	3260	3452	1155	2955
от тях: вечерна форма на обучение	0	0	94	48	32
задочна и самостоятелна форма на обучение	864	2628	2810	695	413
платено обучение на възрастни	821	632	548	412	2510
Относителен дял на възрастните от общия брой придобили III СПК -%	18.4	32.6	18.0	7.1	16.5
Завършили IV СПК	1716	1866	1564	1265	1270
в т.ч.: възрастни	1716	1866	1564	1265	1270
от тях: дневна форма на обучение	302	389	256	369	286
вечерна форма на обучение	0	0	19	0	0
задочна и самостоятелна форма на обучение	1349	1477	1272	859	867
платено обучение на възрастни	65	0	17	37	117

Източник: НСИ

3.3.3.2. Завършили III СПК

В противовес на спада на общия брой завършили II СПК, завършилите III СПК значително нарастват през периода 2009 – 2011 г. от 9,2 хил. на 19,2 хил., след което намаляват и достигат 17,9 хил. през 2013 г. Броят на придобилите III СПК възрастни следва същите промени, като значително нараства през периода 2009 – 2011 г. от 1,7 хил. на 3,5 хил., след което намалява и достига 2955 през 2013 г. (Табл. 1.13). Прави

впечатление голямото нарастване на броя на завършилите възрастни в платеното обучение за придобиване на III СПК – от 412 през 2012 г. на 2510 през 2013 г.

3.3.3.3. Завършили IV СПК

Ще поясним, че съгласно прилаганата работна дефиниция всички учащи и завършили IV СПК се считат за възрастни. Данните от статистическите изследвания показват, че и професионалното обучение на тази перспективна степен е засегнато от общата криза на професионалното образование в България. Намалява броят на учащите се и завършилите, значителна част от частните професионални колежи не функционират поради липса на желаещи да се обучават. Броят на придобилите IV СПК през периода 2009 – 2013 г. намалява и остава на ниско количествено ниво -1716 през 2009, достигайки 1270 завършили през 2013 г. (Табл. 3.13). Положително явление е нарастването на завършилите платено обучение, което може да се окаже признак на нараснал интерес на бизнеса към този вид професионално обучение на възрастни.

3.3.4. Преглед на учащите възрастни по административни области през учебната 2013/14 година

През учебната 2013/14 година във формалната училищна образователна система се обучават общо 755035 учащи, от които 35679 или 4,7% възрастни по смисъла на възприетата работна дефиниция (Табл.1.14). Обучението на възрастни в училищната образователна система се провежда в 294 образователни институции – училища и професионални колежи. Анализът на данните относно образованието и обучението на възрастни по административни области дава основание да се изведат следните по-важни констатации:

- ❖ Най-много възрастни се учат в област София – столица – 4268, Бургас – 2601 и Пловдив – 2211.
- ❖ В целия Северозападен район, включващ областите Видин, Враца, Монтана, Ловеч и Плевен, не се провежда професионално обучение за придобиване на IV степен на професионална квалификация след завършено средно образование.
- ❖ В област Видин не се провежда професионално обучение на възрастни за придобиване на III и IV степен на професионална квалификация.
- ❖ В област Пазарджик няма учащи възрастни в училищата в общообразователните учебни програми за I-IV, V-VIII и IX-XII клас (степени 1, 2 и 3 по МСКО-2011). Това означава, че обучението в общото образование се провежда само в дневна форма на обучение.
- ❖ В област Кюстендил няма учащи възрастни в общообразователните учебни програми за I-IV и V-VIII клас.
- ❖ В областите Враца, Ловеч, Сливен и Търговище няма обучение на възрастни в общообразователни програми за I – IV клас.
- ❖ Най-голям е относителният дял на възрастните от общия брой учащи в областите Ямбол (8,3%), Силистра (7,9%) и Плевен (7,3%). При среден

относителен дял на възрастните общо за страната 4,7% над този дял имат областите, дадени по-долу на Фиг. 3.19.

- ❖ Най-малки относителни дялове на възрастните от общия брой учащи имат областите Враца (1,9%), Габрово (2,1%) и Видин (3,0%).

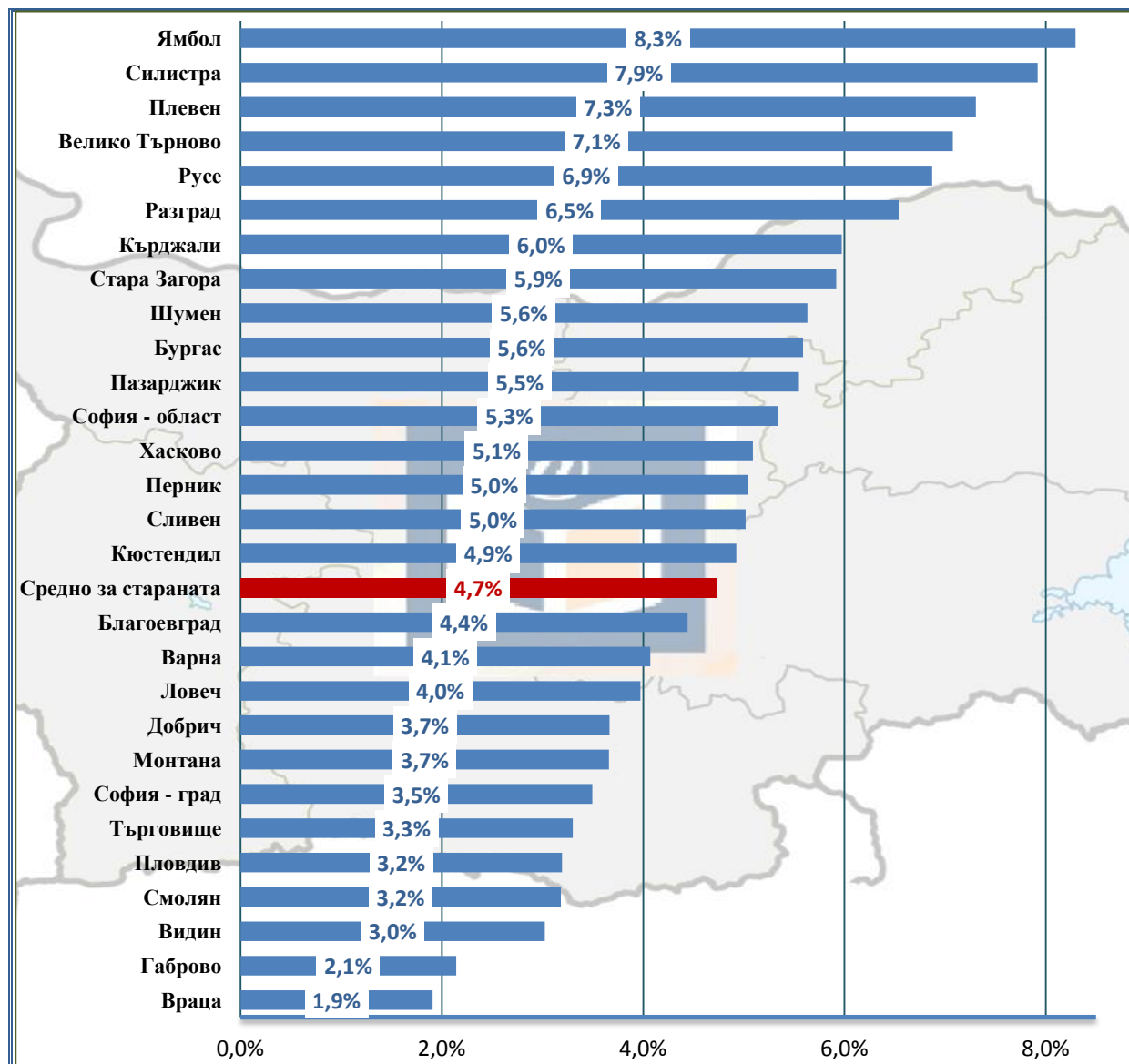
Табл. 1.14. Учащи в училищната образователна система през учебната 2013/14 година по области

ОБЛАСТИ	ОБЩО (МСКО 1+2+3+4)	В т.ч.: ВЪЗРАСТНИ*	
		Брой	Отн. дял (%)
<i>Мерна единица</i>	<i>Брой</i>	<i>Брой</i>	<i>Отн. дял (%)</i>
ЗА СТРАНАТА	755035	35679	4,7%
Благоевград	35220	1564	4,4%
Бургас	46542	2601	5,6%
Варна	50352	2050	4,1%
Велико Търново	25223	1785	7,1%
Видин	9624	291	3,0%
Враца	19753	377	1,9%
Габрово	10647	228	2,1%
Добрич	19125	701	3,7%
Кърджали	16240	970	6,0%
Кюстендил	12386	610	4,9%
Ловеч	15211	604	4,0%
Монтана	15516	568	3,7%
Пазарджик	30413	1687	5,5%
Перник	11777	594	5,0%
Плевен	28487	2081	7,3%
Пловдив	69244	2211	3,2%
Разград	13980	914	6,5%
Русе	22398	1539	6,9%
Силистра	12021	952	7,9%
Сливен	23257	1167	5,0%
Смолян	10809	344	3,2%
София (Област)	25362	1355	5,3%
София (Столица)	122153	4268	3,5%
Стара Загора	36849	2181	5,9%
Търговище	12634	417	3,3%
Хасково	25401	1293	5,1%
Шумен	19802	1115	5,6%
Ямбол	14609	1212	8,3%

Източник: НСИ

Фиг. 3.19. Относителен дял (%) на възрастните от общия брой учащи в училищната образователна система по области

Източник: НСИ

Раздел 4. ИНСТИТУЦИИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ В УЧИЛИЩНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СИСТЕМА

4.1. Определение за училища – образователно-възпитателни институции в системата на народната просвета, които осигуряват завършването на клас, придобиването на степен на образование и/или на професионална квалификация.

4.2. Видове училищно образование според съдържанието на подготовката

Общо образование – осигурява усвояването на общообразователния

минимум за завършване на началния етап на основното образование, за основно образование или за средно образование.

☛ **Професионално образование** – осигурява усвояването на общообразователния минимум за средно образование и придобиването на квалификация по професия.

При условия, определени със Закона за професионалното образование и обучение, със Закона за народната просвета и със Закона за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план, то осигурява и завършването на основно образование или на класове от средното образование.

☛ **Професионално обучение** – осигурява придобиването на квалификация по професия или по част от професия, както и усъвършенстването ѝ. То включва:

✓ начално професионално обучение – за придобиване на първоначална квалификация по професия или по част от професия;

✓ непрекъснато професионално обучение – за усъвършенстване на придобитата квалификация по професия или по част от професия.

☛ С приетите изменения и допълнения в ЗПОО (ДВ, бр. 61 от 2014 г.) се въвежда и възможности за:

✓ Професионално обучение чрез работа (дуално обучение) – форма на партньорство между професионално училище, професионална гимназия, професионален колеж или център за професионално обучение и един или няколко работодатели, която включва: практическо обучение в реална работна среда и обучение в професионално училище, професионална гимназия, професионален колеж или център за професионално обучение;

✓ Валидиране на професионални знания, умения и компетентности – признаване на придобити знания, умения и компетентности по професия или част от професия, получени чрез неформално обучение или самостоятелно учене, с цел достъп до обучение за придобиване на професионална квалификация и улесняване на достъпа до пазара на труда.

☛ В средни общообразователни училища и гимназии се разкриват паралелки за придобиване на професионална квалификация – в населени места, в които няма професионални училища.

4.3. Видове институции за образование и обучение на възрастни в училищната система

☛ **За придобиване на образователна степен** – определени със ЗНП:

✓ Начални училища – от I до IV клас включително, на начален етап на основното образование или на курс за ограмотяване;

✓ Прогимназиални училища – от V до VIII клас включително, на основно образование, или на курс за ограмотяване;

✓ Основни училища – от I до VIII клас включително, начален етап на основното образование, на основно образование или на курс за ограмотяване;

- ✓ Гимназии – от IX до XII клас включително, на средно образование или на курс за ограмотяване;
- ✓ Профилирани гимназии – класове от средното образование, на средно образование или на курс за ограмотяване;
- ✓ Средни общообразователни училища (СОУ) – от I до XII клас включително от основното и от средното образование, на основно и средно образование или на курс за ограмотяване за лица;
- ✓ Вечерни (сменни) училища – за придобиване на основно или средно образование и/или за професионална квалификация за лица, навършили 16-годишна възраст по реда на ЗНЗ;
- ✓ Паралелки с вечерна форма на обучение за възрастни – в СОУ, гимназии и профилирани гимназии.

За професионално образование и обучение за придобиване или разширяване на професионална квалификация на възрастни – определени от програмите по чл. 12 от ЗПОО и предоставят следните възможности:

- ✓ Професионални училища – осъществяват професионално обучение на възрастни с придобиване на първа и втора степен на професионална квалификация и на квалификация по част от професията;
- ✓ Професионални гимназии – осъществяват професионално обучение на възрастни с придобиване на първа, втора и трета степен на професионална квалификация и на квалификация по част от професията, както и професионално обучение с придобиване на четвърта степен на професионална квалификация въз основа на заповед на министъра на образованието и науката, ако отговарят на условията, определени с ДОО;

В професионални училища и професионални гимназии могат да се организират паралелки с вечерна форма на обучение за възрастни.

- ✓ Професионални колежи – осъществяват професионално обучение за лица със завършено средно образование с придобиване на четвърта степен на професионална квалификация с продължителност до две години;
- ✓ Училища по изкуствата и спортни училища;
- ✓ Училища в затворите – осигуряват възможност за придобиване на основно или средно образование и/или за професионално обучение по професия или по част от професия, за лицата в местата за лишаване от свобода;
- ✓ Висши училища;
- ✓ Центрове за квалификация на обучаващите – държавни или общински обслужващи звена от системата на народната просвета, които се откриват, преобразуват и закриват по реда, предвиден в ЗНП, за актуализиране и разширяване на квалификацията на учители и други лица, извършващи професионална подготовка.

ИЗВОДИ

В Република България са осигурени нормативни възможности за завършване на клас, етап на образование или на курс за ограмотяване за лица, навършили 16 години по реда на Закона за насърчване на заетостта (ЗНЗ), но не са осигурени

гъвкави пътеки за проходимост от един към друг вид училищно образование или обучение или алтернативи при необходимост от прекъсване или продължаване на обучението след прекъсване на клас или етап.

☛ Професионалните училища/гимназии са институции – доставчици на професионално образование и обучение с голям потенциал.

В контекста на демографската криза в България, тази дейност им помага да привлекат допълнителни средства към субсидиите, предоставяни им от държавата.

От друга страна, училищните ръководства създават стабилни партньорства от особена важност с местните предприятия.

☛ С прилагането на чл. 26 от ЗПОО професионалните гимназии имат равни възможности с центровете за професионално обучение за осъществяване на професионално обучение на възрастни.

☛ Анкетното проучване на информацията показва, че съществува определена несигурност от страна на ръководствата на училищата и все още тази правна възможност продължава ограничено да се прилага или се допускат методически пропуски от ръководствата на професионалните гимназии, въпреки натрупания опит от някои от тях в провеждането на такова обучение на възрастни.

☛ Предоставена е нормативна възможност на държавните и общинските училища да осъществяват и професионално обучение на лица, навършили 16 години, финансово осигурено от юридически или физически лица, при което те самостоятелно определят приема си. Организацията, провеждането, материалното и финансовото осигуряване на професионалното обучение се уреждат с договор между директора на училището и финансиращото обучението лице.

☛ Предлаганите от професионалните гимназии/училища курсове за професионално обучение са предимно в зависимост от възможностите на човешкия и материален ресурс в училището, но не са съобразени с търсенето на професионални квалификации на пазара на труда.

Раздел 5. ФОРМИ НА ОБУЧЕНИЕ, УЧЕБНИ ПЛАНОВЕ И ПРОГРАМИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ В УЧИЛИЩНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СИСТЕМА

5.1. Форми на обучение

Обучение на възрастни в училищната образователна система се организира във форми, регламентирани със ЗНП:

☛ **Дневна форма** – присъствена форма, която за възрастни се провежда след учебните занятия на учениците в професионални гимназии по рамкова програма А за придобиване на първа степен на професионална квалификация;

☛ **Вечерна форма** – присъствена форма, която за възрастни се провежда в подходящо за учениците време на учебните дни за придобиване на средно

образование във вечерни и в професионалните гимназии за придобиване на средно образование и/или професионална квалификация и клас от средното образование съгласно училищния учебен план;

☛ **Задочна форма** – включва учебни занятия, самостоятелна подготовка и изпити по учебни предмети съгласно училищния учебен план.

Учебните занятия и изпитите се организират в сесии и включват обзор на учебното съдържание по съответния предмет и насоки за самостоятелна подготовка за изпитите.

Условията и редът за организиране и провеждане на изпитите се определят със заповед на директора на училището;

☛ **Самостоятелна форма** – неприсъствена форма на обучение, при която учениците се подготвят самостоятелно и се явяват на изпити по учебни предмети съгласно училищния учебен план. Организира се за ученици в задължителна училищна възраст, които по здравословни причини, удостоверени с медицински документ, издаден от лекарска комисия, не могат да се обучават в дневна форма на обучение, за даровити деца в задължителна училищна възраст, след решение на педагогическия съвет и за лица, навършили 16 години и отпаднали от системата на училищното образование.

Самостоятелна форма на обучение не може да се организира за ученици с умствена изостаналост и с множество увреждания.

Условията и редът за организиране и провеждане на изпитите се определят със заповед на директора на училището.

5.2. Рамкови програми за възрастни

☛ Предназначени са за разработване на учебни планове и учебни програми за институциите, имащи право да осъществяват обучение за придобиване на професионална квалификация, съгласно чл. 9 от ЗПОО: професионални училища и професионални гимназии, прогимназиални, основни, средни общообразователни, специални и спортни училища, гимназии и профилирани гимназии в отделни паралелки в тях – въз основа на заповед на министъра на образованието и науката, ако отговарят на условията, определени с Държавните образователни изисквания;

☛ Определят възрастта и входящото образователно и квалификационно равнище на кандидатите, съдържанието и продължителността на професионалното образование и на професионалното обучение, формите на обучение и организационната форма, видовете подготовка и тяхното съотношение, изходящото квалификационно равнище, както и възможностите за продължаване на обучението или за реализация на възрастния обучаем.

☛ За лица навършили 16 години се прилагат:

✓ **Рамкова програма А** за начално професионално обучение с придобиване на първа степен на професионална квалификация - вариант А4;

✓ **Рамкова програма Б** за начално професионално обучение с придобиване на втора степен на професионална квалификация - вариант Б2;

- ✓ **Рамкова програма В** за професионално образование с придобиване на втора или трета степен на професионална квалификация - вариант В4 и В5;
- ✓ **Рамкова програма Г** за професионално обучение с придобиване на четвърта степен на професионална квалификация;
- ✓ **Рамкова програма Д** за начално професионално обучение с придобиване на квалификация по част от професия;
- ✓ **Рамкова програма Е** за продължаващо професионално обучение за актуализиране или разширяване на придобитата професионална квалификация, както и за придобиване на първа, втора и трета степен на професионална квалификация след придобитата квалификация съответно по част от професия, първа или втора степен на професионална квалификация.

5.3. Учебни планове и програми

☛ Учебните планове и програми за професионално образование на лица над 16 г. се утвърждават от министъра на образованието и науката.

☛ Учебните планове и програми за професионално обучение на лица над 16 г. се разработват от обучаващата институция по заявка на възложителя на обучението и се утвърждават от директора на обучаващата институция.

Учебният план за обучение по професия и специалност се разработва от обучаващата институция, или от заявителя на професионалното обучение в съответствие със ЗПОО, ДОО за придобиване на квалификация по професията и рамковата програма.

☛ Учебното съдържание по всеки учебен предмет (модул) за теоретичното и за практическото обучение се разработва по теми и часове в учебни програми.

☛ Обучението в учебните часове по задължителна професионална подготовка се осъществява по учебни програми, утвърдени от министъра на образованието и науката.

☛ Обучението в учебните часове по избираема подготовка по професията се осъществява по учебни програми, разработени в обучаващата институция и утвърдени от директора ѝ.

Раздел 6. УЧИТЕЛИ ВЪВ ФОРМАЛНАТА УЧИЛИЩНА СИСТЕМА ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ

6.1. Кадрово осигуряване в системата на народната просвета:

☛ Учители в училище – организират и провеждат образователно-възпитателния процес по учебните предмети, проверяват и оценяват знанията и уменията на учениците, съдействат за пълноценното им интегриране в училищната и социалната среда;

☛ Наставници, инструктори, консултанти, майстори и др. непедагогически персонал.

6.2. Характеристика на учителя на възрастни – произтича от същността на андрагогическия процес, основан върху партньорство и сътрудничество и

предполагащ отношение на доверие, уважение, ясни правила и разпределение на правата и отговорностите.

Учителат е основна фигура в обучителния/учебния процес с водеща роля за предаване на учебното съдържание, формиране на умения за учене и организирането на учебния процес като цяло. Носи професионална отговорност за определяне на целите, учебните задачи и оценяване на наученото от обучаваните/учениците.

6.3. Правна рамка – регламентира общите, минимални изисквания към учителите в системата на народната просвета и към повишаване на квалификацията им обхваща следните закони, подзаконовни нормативни актове.

☛ Законът за народната просвета – регламентира общите изисквания към учителите, които преподават в институциите от системата на народната просвета, учител (възпитател) може да бъде гражданин, който има учителска правоспособност. Задължително условие е подготовката на учителите да се извършва в системата на висшето образование.

☛ Законът за висшето образование – регламентира придобиването на степен на висшето образование по специалност и придобиването на професионална квалификация;

☛ Длъжността „учител” могат да заемат само лица, които не са осъдени на лишаване от свобода с влязла в сила присъда за умишлено престъпление, не са лишени от право да упражняват професията си и не страдат от заболявания и отклонения, които застрашават живота или здравето на учениците, определени с наредба на министъра на образованието и науката, съгласувано с министъра на здравеопазването;

☛ Правилник за прилагане на ЗНП определя:

- ✓ Задълженията на държавата да създава условия за кариерно развитие на учителите – процес на усъвършенстване на компетентности при последователно заемане на учителски длъжности с цел повишаване качеството и ефективността на образователно-възпитателния процес;
- ✓ Средствата за повишаване професионалната квалификация на учителите се осигуряват от държавния бюджет, ако се въвеждат нови или се променят съществуващите държавни образователни изисквания;
- ✓ Учителските длъжности, условията и редът за заемането им в системата на народната просвета; правата и задълженията на учителя;
- ✓ Задълженията на училището да създава условия на учителите да повишават професионалната си квалификация в организирани форми на обучение и чрез самостоятелна подготовка.

☛ Наредба № 5 от 29 декември 1996 г. за условията за повишаване квалификацията на педагогическите кадри в системата на народната просвета и реда за придобиване на професионално-квалификационни степени;

☛ Инstrukция No 2 от 29 юли 1994 г. за изискванията за заемане на длъжността "учител" или "възпитател" съобразно придобитото образование, професионална квалификация и правоспособност;

➤ Държавни образователни изисквания за придобиване на квалификация по професии, в които освен изискванията на които трябва да отговарят преподавателите по теория и практика по съответната професия се съдържа и текст относно периодичното обучение на учителите с оглед на продължаващото им професионално развитие.

Задължителното изискване към учителите по професионална подготовка е да притежават висше образование по съответната специалност, по която преподават - чл. 39, ал. 3 от ЗНП “Професионалната подготовка на учениците може да се извършва и от лица с образование по съответната специалност”.

6.4. Тенденции

Анализът на педагогическия персонал показва:

➤ Застаряване на учителския състав.

Основен проблем на училищната образователна система е трайната негативна тенденция за увеличаване на средната възраст на учителите и намаляване на техния брой, както и недостатъчният интерес на младите хора към тази професия. Тези процеси са свързани с намаляване на броя на учениците; оптимизиране на училищната мрежа; голям брой на слетите паралелки; правото на директорите на училища да надвишават броя на учениците в паралелките с 10% над максималния и делегираното право да определят числеността на персонала, да възлагат брой учебни часове, значително по-голям от минималната норма задължителна преподавателска работа за повишаване на възнагражденията им.

➤ Трайна диспропорция на учителите по пол.

Общият брой на мъжете-учители непрекъснато намалява, а броят на жените се увеличава. Процентът на мъжете-учители в професионалните училища е по-голям от този в общообразователните, предвид обстоятелството, че в тях се изучават повече професии/специалности, които се практикуват от мъже, както и от факта, че за учителите-специалисти по професионална подготовка в този вид училище не се изисква задължителна педагогическа квалификация.

➤ Подобрява се образователно-квалификационната структура на заетите в образователния сектор.

Увеличава се броят и относителният дял на педагогическия персонал с висше образование с образователно-квалификационна степен (ОКС) „магистър” или „бакалавър”, като в същото време намалява относителният дял на тези с висше образование с ОКС „професионален бакалавър”.

6.5. Предприети мерки за издигане престижа на учителската професия

➤ Повишаване трудовите възнаграждения на учителите.

С въвеждането на единния разходен стандарт, системата на делегирани бюджети и системата на диференцирано заплащане през 2008 г. средната брутна работна заплата за учителите се увеличи, което е важен показател за повишаване социалния статус на учителите, за привличането и задържането, както на млади учители, така също и на мъжете-учители продължава да намалява, не нараства с необходимия темп и броят на младите учители в училище.

☛ Оценяване на постигнатите резултати от труда на педагогическия персонал в училищата и допълнително трудово възнаграждение за постигнати резултати от труда.

☛ Въвеждане на системата за кариерно развитие на педагогическите специалисти.

През учебната 2009/2010 годена е въведена системата за кариерно развитие на педагогическите специалисти, като повсеместно е проведена процедурата по назначаването на длъжностите „старши учител” и „главен учител”.

Все още не са въведени учителските длъжности „учител-методик”, свързани с кариерното развитие като процес на усъвършенстване на компетентности при последователно заемане на учителски или възпитателски длъжности с цел повишаване качеството и ефективността на образователно-възпитателния процес, както и не е извършван анализ и оценка на тази система за мотивиране и стимулиране.

☛ Нормативна осигуреност за придобиване на професионално-квалификационни степени и възможности за национален и международен обмен на добри практики.

☛ Участие в национални и международни проекти/програми.

6.6. Обучение на учители

Все още квалификацията на учителите е обект на държавна политика, а не на инициатива на отделни институции, предвид социалната значимост на професията.

Обучение/усъвършенстване на учители на възрастни се осъществява:

☛ От висши училища и от специализираните структури към тях за повишаване квалификацията на учителите;

☛ Чрез вътрешноучилищна квалификация.

От обучителя на възрастни се изисква да бъде наясно с ролята си и функцията си – мотивацията му да подпомага и да улеснява процеса на учене; да може да разбира образователните нужди на обучавания възрастен, да притежава технически и практически умения за организиране на това обучение и за създаване на обучителна ситуация.

6.7. Източници за финансиране на квалификационни форми

Квалификацията е проява на инициативност от страна както на работодателите, така и на самите учители.

Задължение на администрацията на МОН и на РИО е доброто познаване на квалификационната дейност и насочването на всеки желаещ да получи по-висока квалификация, особено ако е от тези „тесни” групи – млади специалисти и мъже, по чужди езици, за ученици със СОП, по ИКТ и т.н.

➤ Национални програми за квалификация - ежегодно одобрявани от Министерския съвет и осигурявани средства от държавния бюджет.

Съгласно чл. 42, ал. 3 от ЗНП след утвърждаване на средствата за издръжката за всяка година на дете и на ученик в държавните и общинските детски градини, училища и обслужващи звена от МОН, съгласувано с МФ, в съответствие с държавното образователно изискване, МОН отделя бюджетните средства за капиталовложения, за субсидиране на научни изследвания в областта на образованието и за квалификация на учителите и директорите.

➤ Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”.

➤ Училищни бюджети – средствата за повишаване професионалната квалификация на учителите се осигуряват от държавния бюджет, ако се въвеждат нови или се променят съществуващите държавни образователни изисквания.

Съгласно Колективния трудов договор (КТД) за системата на народната просвета от 2014 година, Министерството на образованието и науката, работодателите и синдикатите следва да обсъждат и работят по въпросите, свързани с финансовото осигуряване на: изпреварваща професионална квалификация на учителите, които ще преподават новото учебно съдържание; изграждане на система за квалификация и кариерно израстване на педагогическите специалисти; допълнителна квалификация на педагогическите специалисти за изграждане на умения за работа по проекти и програми в системата на образованието; утвърждаване и развитие на наставничеството с цел оказване на методическа подкрепа на новоназначени и млади учители и директори; поддържане и повишаване професионалната квалификация на работниците и служителите. Работодателите-директори отправят покана до синдикатите при разработване на план за квалификационната дейност.

С КТД се гарантират и годишните средства за квалификация на педагогическите кадри в размер не по-малък от 0,8 на сто от годишните средства за работна заплата на педагогическия персонал и се предоставят за включването им в квалификационни курсове, предварително съгласувани със социалните партньори, обсъждани на педагогически съвет и утвърдени от директора.

➤ Лични средства на учителите, дарения, спонсорство и други.

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

➤ В България няма организирана национална система за подготовка и усъвършенстване на учители за обучението на възрастни.

Преодоляването на този проблем е възможно чрез създаване на система за допълнителна квалификация и/или преквалификация и/или специализация по андрагогика.

➤ Разработване на методически ръководства за учителите на възрастни, подходящи и за самообучение.

➤ Подготовка на специалисти за обучение на учителите на възрастни (мултипликатори и др.).

➤ Стимулиране на доставчиците за осигуряване на собствен методически инструментариум и преподавателски персонал.

Решаващ фактор в политиката по подбор и развитието на педагогическите кадри в училище е директорът на обучаващата институция.

➤ Усъвършенстване на инструменти за мотивация и оценяване – директорът на училището в рамките на делегирания бюджет и/или за сметка на целево предоставени средства диференцира допълнителните възнаграждения на учителите в зависимост от длъжностите, при условие че не са налице ограничения за увеличаване на разходите за работни заплати в бюджетните организации.

➤ Анализът доказва необходимост от обучение за всички участници в процеса на учене на възрастни:

- ✓ За учителите – по методика на преподаване на възрастни чрез предоставяне на допълнителни знания, овладяване на интерактивни образователни технологии, поддържаща квалификация, обмяна на опит и добри практики;
- ✓ За учителите и учениците – фирмено обучение за запознаване с новости в съответната професия (модерни технологии, машини, материали и др.), периодично обучение във водещи фирми;
- ✓ За директорите на училищата – по мениджмънт, маркетинг, информационни и комуникационни технологии, предприемачество и др.

Раздел 7. ФИНАНСИРАНЕ НА ФОРМАЛНОТО УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ

7.1. Финансови схеми

В условията на пазарна икономика качествено образование и обучение изисква и съответстващо финансиране.

Възможните източници и схеми на финансиране за формалното училищно образование и обучение на възрастни са: публичното финансиране, работодателите и частни източници.

7.1.1. Публично финансиране

Публичните органи във всички европейски страни осигуряват финансиране преди всичко за формалното образование и обучение на възрастните, което се предлага или в резултат от решения, отнасящи се до образователната политика, или по силата на политики на заетост/пазар на труда

За програми до гимназиално ниво финансирането обикновено се прехвърля от централното правителство към местните администрации, които на свой ред финансират доставчиците.

Публичните органи в Р България използват различни механизми за финансиране на формалното образование и обучение на възрастните:

Издръжката за всяка учебна година на един възрастен ученик в държавните и общинските училища се определя от МОН, съгласувано с МФ в съответствие с държавното образователно изискване.

Схема на финансиране от централния (държавния) бюджет:

- ✓ предоставяне на финансиране от правителството на **първостепенните разпоредители с бюджет (ПРБ)** – общинските администрации, които финансират доставчиците – общински училища, в които се осъществява обучение за придобиване на основно, средно или професионално образование;
- ✓ предоставяне на финансиране по бюджетите на министерства като ПРБ: Министерство на земеделието и храните, Министерство на младежта и спорта и Министерство на културата;
- ✓ прилагане изискванията на Закона за публичните финанси;
- ✓ предоставяне на финансиране от ПРБ на **второстепенните разпоредители** – държавни училища и колежи за професионално образование и обучение, изкуства и спорт;
- ✓ директно финансиране на доставчиците на формално образование и обучение;
- ✓ директна финансова подкрепа на отделни лица.

Финансирането от централния бюджет може да се комбинира с други източници:

- ✓ финансиране от общинския бюджет, формиран от държавно участие и местни данъчни постъпления;
- ✓ допълване на националните източници на финансиране от европейски фондове;
- ✓ допълнително финансиране на обучаващи институции въз основа на социални критерии – в зависимост от дела на учащите се, които са безработни или получават минимална заплата, за кадрово осигуряване с учители, за намаляване броя на обучаваните в паралелките/групите или за подобряване на материалната среда;

Нивото на публично финансиране, отпуснато на местните администрации или на доставчиците на образование за възрастен обучаван най-често се изчислява като процент от разходите за ученик в задължителната училищна възраст.

7.1.2. Финансиране от работодателите

Във всички европейски страни работодателите отделят значителни финансови ресурси за образование и обучение на възрастни, които обикновено са насочени към неформални дейности на обучение – курсове, конференции и семинари по нови технологии, езикови компетентности и др.

Въпреки, че работодателите са заинтересовани да развиват човешките си ресурси, за да съдействат за успеха на компанията, все още са малко случаите, когато те заплащат придобиването на професионална квалификация във формалната система за обучение. Заявителите на обучението определят вида, продължителността и обема на обучението, в зависимост от конкретни нужди, а обучаващата институция разработва и предлага съответната учебна програма и организационна форма за обучението.

В много страни работодателите имат само ограничени правни задължения за непрекъснато образование и обучение на своите служители. Всяко финансово участие на работодателите във формалното образование и обучение на служител обикновено се свежда до политика на компанията, инициативи в сектора на съответния бизнес или споразумения между работодателя и служителя.

В повечето европейски държави, ако работодателят е поискал от служителя да се включи в конкретна програма за образование или обучение, обикновено е длъжен да заплати разходите.

В някои страни фирмите са длъжни да правят задължителни вноски в колективни фондове за непрекъснато образование и обучение на възрастни. Средствата, набрани от тези вноски, често се използват за финансиране не само на дейности, свързани с неформалното образование и обучение, но също и на формални програми.

В Испания наредби задължават компаниите да финансират формалното професионално обучение на работниците и безработните. Средствата от компаниите се обединяват със средства от Европейския социален фонд и от Публичната държавна служба по заетостта (*Servicio Público de Empleo Estatal – SPEE*). Министерството на труда и емиграцията разпределя ежегодно тези средства за инициативи, свързани с управлението и обучението.

Във Франция законодателството изисква от частните компании да участват в разходите за непрекъснато образование и обучение. Размерът на финансовото участие варира в зависимост от вида на компанията и броя на обучаваните възрастни, политиките и практиките за квалификация на служителите.

Компаниите могат да изпълнят задълженията си като заплатят цялата или част от задължителната си вноска на организациите, акредитирани да събират вноските от работодателите.

Средствата се използват за финансиране на различни схеми за образование и обучение, включително „правото на индивидуално обучение” или „отпуска за индивидуално обучение”.

7.1.3. Частни източници

 Заплащане на такси с лични средства от учащите се възрастни, желаещи да се включат във формалната училищна система като вземат участие в разходите за обучението си, особено от онези, които не са в риск от социално изключване или

изключване от пазара на труда. Осъществява се в: частните училища и колежи; в центровете за професионално обучение и в училищата, когато се придобива само професионална квалификация без степен на образование.

✎ Заплащане на такси със средства от дарения, завещания, частни фондове и др.

Споделено финансиране между доставчици, потребители и работодатели би имало важна роля за осъществяване на широкообхватни и целево ориентирани интервенции по отношение елементи от политиката за учене на възрастни, но неговите прояви в България са все още инцидентни.

7.2. Основни тенденции в Европейските финансови схеми за формално училищно образование и обучение на възрастни

7.2.1. Прилагани практики със стимулиращ/мотивиращ ефект:

✎ :Безплатни програми за „втория шанс” за завършване на основно или прогимназиално образование за лица над 18 години, които заплащат само регистрационна такса за записване, изчислена на базата на продължителността и нивото на избраната програма или някои категории възрастни учащи се (като инвалиди или безработни) са освободени от заплащане на такси (Белгия).

✎ Безплатно обучение и завършване на гимназиално образование в публични институции за образование и обучение чрез алтернативни режими на обучение за лицата, независимо от възрастта (Чехия, Естония, Испания, Швеция и Норвегия).

✎ Освобождаване от регистрационни такси или определяне на намалени размери на таксите за обучение на възрастни от най-уязвимите групи при участие в организирано гимназиално образование чрез субсидиране от частни или публични институции на центрове за образование на възрастни.

В Обединеното кралство (Англия, Уелс и Северна Ирландия) от учащите се на възраст над 19 години се събират такси, но Законът за образованието и уменията от 2008 година гарантира право на място в курс за обучение и освобождава от такса възрастни, които още не са получили квалификации, предоставя възможности за отпускане на заеми, гарантирани от правителството по „Сметка за учене през целия живот”. Колежите също прилагат собствени политики относно таксите за образование на възрастни.

В Шотландия учащите възрастни с нисък семеен доход и такива, които ползват определени държавни придобивки или изпълняват определени условия за местожителство имат право да бъдат освободени от плащане на такса за обучение за гимназиално образование.

Във Финландия не се заплащат такси за начални квалификации за възрастни, а при включване в специализирани национално признати професионални квалификации, които изискват придобиване на гимназиално професионално образование, се определят такси с намален размер.

7.2.2. Прилагани практики със дисциплиниращ ефект

➤ Прилагане на финансови механизми за мотивация и дисциплиниране на сектора – в Унгария учащите се на възраст над 18 години в задочно образование за възрастни заплащат допълнителна такса за обучение, ако повтарят учебна година.

➤ Облекчаващ размер на таксата в зависимост от резултатите на обучаващия се.

➤ В някои страни финансовата подкрепа от публични източници важи само за стандартната продължителност на редовната програма, а в други – вземат се предвид и индивидуалните обстоятелства на учащите се, тяхната работа, семейни ангажименти, специфични образователни потребности или инвалидност, отгледане на деца и др.

➤ Пример на споделена отговорност между публичните органи на властта и доставчиците на образование и обучение на възрастни е рефинансиране от правителството за компенсирание на таксите, които не са платени от освободените лица поради пълното им или частично освобождаване – в Белгия.

7.3. Основни принципи на финансиране във формалното училищно образование и обучение на възрастни в Р България

7.3.1. Основни принципи на финансиране и изисквания на финансовия модел:

Процесът на финансирането на сектора е осигурен със Закона за държавния бюджет и с други нормативни актове.

При осъществяване на финансовата политика следва да се търси баланс между два основни подхода при финансирането: от една страна, държавата следва да изпълнява своята функция да гарантира правото на образование на гражданите, а от друга страна – да се приложи принципа на икономическата ефективност, който предполага повече средства да се вложат там, където има оптимизирана мрежа, където са налице необходимите материални, организационни и методически условия за провеждане на качествен учебен и възпитателен процес (инвестиции в развитието).

Предизвикателство е моделът на финансиране да бъде структуриран така, че да създава стимули за непрекъснато подобряване на равния достъп и качеството на образованието. Основни принципи и изисквания на финансовия модел са:

➤ Хоризонтално равенство при финансирането на образователната услуга, като проекция на равния достъп до образование. Това не означава непременно еднакво финансиране за всички, а предполага да бъдат отчетени и компенсирани естествените неравенства в достъпа.

➤ Яснота и простота на финансовия модел и съответствието му с целите на образователната политика.

➤ Предимство на вътрешните стимули за ефективност пред административния подход и конкуренция между звената в системата.

➤ Устойчивост на модела и на финансовите правила.

Необходимо е ясно разбиране за характера на средствата, вложени в системата на образованието. Това са средства за развитие на обществото и постепенното им увеличаване като процент от БВП през следващите години е необходимо и оправдано.

За осъществяването на ефективна политика за развитие на образованието не е достатъчна само управленска воля и ясна визия, но и значителен финансов ресурс, част от който би следвало да се осигури и на основата на икономии и реструктуриране на разходите.

7.3.2. Основни характеристики на делегираните бюджети

Училищата в системата на народната просвета прилагат система на делегирани бюджети от 01.01.2008 г., която е продължение на реформата към финансова децентрализация с прехвърлянето от първостепенния разпоредител към училищните власти на правото да вземат самостоятелни решения, свързани с административното, организационното и финансовото функциониране на училищата, но и на отговорността за резултатите от техните действия.

Правомощията и отговорностите на ПРБ се изместват от прякото управление, към координация на дейността на училищата, оказване на методическа помощ, обучение и контрол на тяхната дейност;

☛ Делегираните бюджети промениха съществено правомощията и отговорностите на директорите на училищата. Директорите изготвят бюджет на училището и водят отделна счетоводна отчетност. Резултатът от повишените правомощия по разработването и изпълнението на собствен бюджет е ритмичното изплащане на заплатите и подобряването на материалната база; целесъобразното и икономично изразходване на финансовите средства, както и възможността за реализиране на училищни проекти в дългосрочен план.

☛ С въвеждането на делегирани бюджети в училищата, се очерта положителна тенденция на повишени финансови, организационни и мениджърски отговорности на директорите на училищата по отношение на: планирането на разходите, извършването на плащания при спазването на бюджетната дисциплина; организирането на търгове за отдаване на имущество под наем, за ремонти и доставки; повишаването на квалификацията на персонала; споделяната отговорност и взаимният контрол между целия персонал в училището по отношение на извършените разходи.

7.3.3. Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006 – 2015 г.) – мерки, които имат отражение върху финансирането на образованието:

☛ Определяне на броя и видовете професионални училища – поетапно предоставени правомощия на местните власти по отношение на определянето на броя и видовете професионални и специални училища за изграждане на училищната мрежа в съответствие със специфичните социално-икономически характеристики на

отделните региони. Предвижда се само определен брой професионални и специални училища, които са с особено значение в национален план, ще продължат да бъдат държавни.

☛ Въвеждане на системата на делегирани бюджети във всички училища - предполага завършена визия за децентрализация на системата, което включва ясно разпределение на отговорностите между централно, местно и училищно ниво на управление. Общините ще имат възможност да насочват допълнителните инструменти за насърчаване на достъпа – социални стипендии, междуселищен транспорт, ученическо хранене и общежития.

☛ Въвеждане на финансови стимули за ефективно управление и по-високо качество на образователния процес в училища, които отговарят на определени качествени и количествени характеристики (отсъствие на маломерни паралелки, оптимална пълняемост на паралелките, оптимизирана структура и състав на персонала, използване на нови методи в преподаването, развитие на извънкласната и извънучилищната дейност и др.).

Въвеждането на този елемент предполага разработването и функционирането на системата за вътрешно самооценяване и на външно оценяване на качеството.

☛ Утвърждаване на програмното финансиране на училищната система – ежегодно от 2007 г. в централния бюджет се планират средства за финансиране на национални програми за развитие на средното образование, одобрени от Министерския съвет, по предложение на министъра на образованието и науката и на министъра на финансите, при спазване на приоритетите, заложи в стратегическите документи на училищното образование. Тези програми дават възможност на училищата да кандидатстват с разработени проекти и да получат финансиране за развитие на определени дейности, за по-ефективно постигане на приоритети и цели, които не биха се реализирали в желания обем и/или качество в рамките на институционалното финансиране.

7.3.4. Други актове за финансиране на формалното училищно образование и обучение на възрастни

☛ С решения на Министерския съвет се приемат стандарти за делегираните от държавата дейности с натурални и стойностни показатели за функциите „Образование”, в т.ч. се определят стандарти за формите на обучение (вечерна, задочна, самостоятелна и индивидуална), които могат да се прилагат във формалната училищна система за образование на 1 възрастен ученик.

Със стандартите за едногодишната издръжка на ученици в държавните и общинските училища се осигури равнопоставеност при осигуряването на финансови средства за държавните и общинските училища.

☛ Повишаване на ефективността на разходите за образование, наред с прилагането на системата на делегираните бюджети, се постига и с оптимизиране на

училищната мрежа. С осъществяването на Националната програма „Оптимизация на училищната мрежа” на национално ниво е осигурен достъпа до образование и разширен обхвата на обучаваните.

ИЗВОДИ

Резултатите от анализа показват:

➤ Основното преимущество, осигурено от държавата за всички български граждани, независимо от тяхната възраст, е осигуряването на безплатно основно и средно образование в случаите, в които то се осъществява в държавни или общински училища.

➤ Съществуването на различни финансови инструменти, чрез които се финансират елементи от политиката за учене на възрастни (приоритети, области за интервенция, дейности, мерки и др.) все още не води до интегриран подход за финансиране. Всеки от финансовите инструменти осигурява въздействие до границите на своята целева рамка, която съдържа само отделни елементи от политиката за учене на възрастни.

➤ В България не съществуват достатъчно подкрепящи финансови схеми за вход - завръщане и задържане на възрастните учещи към формалното образование и обучение.

➤ В България изостава предлагането и финансирането на гъвкави форми за обучение, подходящи за възрастни, като краткосрочни курсове, дистанционно обучение или елементи на електронно обучение.

➤ Не са издадени:

- ✓ наредба на министъра на образованието и науката за квалификационна и творческа дейност, образователни и други услуги;
- ✓ заповед на министъра на образованието и науката за определяне на условия и ред за дейности извън държавните образователни изисквания в държавните и общинските училища, както и за професионалното обучение след завършено средно образование със заплащане на такси;
- ✓ специфични икономически правила, утвърдени от министъра на образованието и науката съгласувано с министъра на финансите за осъществяване дейността на звената в системата на народната просвета.

➤ Едни от основните трудности, които срещат училищата за обучение на възрастни, са свързани с недостиг на финансови средства за модернизирането на материално-техническата база, повишаване квалификацията на учителите, особено за нови технологии и умения в реална работна среда.

➤ Не се прилагат форми като:

- ✓ гарантирани от държавата банкови заеми, специални субсидии, данъчни облекчения;
- ✓ частична подкрепа за покриване на разходите, направени за образование и обучение (напр. транспорт, разходи за квартира, в случаите, където програмите за обучение изискват преместване, учебни материали и др.);

- ✓ запазване на помощите за безработица или заместване на тези помощи от други схеми на финансова подкрепа на безработните, които участват във формално училищно образование и обучение;
- ✓ подкрепа за търсещите работа, които са се записали за формални програми за образование или обучение;
- ✓ частичното или пълно освобождаване от такси за обучение.

✎ Единствената широко приложима схема за подкрепа на възрастните, които искат да се заемат с формално образование и обучение, е отпускът за обучение. Даването на възможност на работниците/служителите да инвестират част от работното си време за посещаване на формални програми за общо и професионално образование, е важен начин да бъдат подкрепени в получаването на по-високи квалификации и образование. Възрастните учащи се ползват от конкретни разпоредби за отпуск за учене;

Елементи от финансовите мерки, посочени в анализа за прилагани в европейски държави за мотивиране включването на възрастни във форми на обучение през целия живот, както и за стимулиране на успешното им завършване, са въведени в прилаганите в последно време политики на Министерството на труда и социалната политика.

ПРЕПОРЪКИ

За развитие на училищното образование и обучение на възрастни е необходимо прилагане на мерки като:

✎ Структуриране на модела на финансиране така, че да създава стимули за непрекъснато подобряване на равния достъп и качеството на образованието.

✎ Нарастваща значимост на:

- ✓ споделеното финансиране между институциите- доставчици на училищно образование и обучение и работодатели;
- ✓ подхода на програмно ориентиране на средствата от републиканския бюджет с възможност за максимално ефективно реализирани финансови средства.

✎ Ефективното използване на възможностите за финансиране във формалната училищна система за образование и обучение на възрастни предполага висока степен на координация в ползването на източниците съобразно приоритетите на заинтересованите страни.

✎ По отношение на финансирането от или чрез държавата на обучението в частните професионални гимназии и колежи – възможностите за определяне на професии, които да бъдат финансирани, са три: по желание на гражданите, по предложение (или заявена потребност) на работодател, по инициатива на държавни институции или социални партньори по Националния план за действие по заетостта в съответствие с идентифицирани потребности в региона.

✎ Осигуряване на финансиране за издаване на съвременна учебна професионална и справочна литература, наръчници и практически пособия, дидактически средства за обучение на възрастни.

Създаване на инструменти и платформи за електронно обучение за включване в учене на нови целеви групи, особено на тези със специфични потребности и живеещи в отдалечени населени места.

Въвеждане на конкретни схеми за пряка или непряка финансова подкрепа на обучаващите се възрастни:

- ✓ рефинансиране на таксите за обучение за записване във формални програми за образование за възрастни;
- ✓ издръжка за образование/обучение, чийто размер може да бъде различен в зависимост от обстоятелства като семейно положение или трудов стаж на бенефициента;
- ✓ банкови заеми при облекчен режим на връщане;
- ✓ грантове в зависимост от възрастта или социални обстоятелства;
- ✓ стипендии, субсидии, ваучери за обучение;
- ✓ специални субсидии за покриване или възстановяване на разходите, направени от възрастни за образование и обучение – учебници и учебни материали, транспортни разходи, разходи за квартира, в случаите, където програмите за обучение изискват преместване, разходи за храна, както и разходи за детска градина или грижа за децата за учащи се с деца и др.

Данъчни инициативи

- ✓ данъчно облекчение за възрастните учащи се при попълване на годишните данъчни декларации, заради разходите, направени за по-късно образование и професионално обучение, включително програми, водещи до формални квалификации;
- ✓ данъчни облекчения за работодателите, получавани върху разходите, направени за осигуряване на услуги за образование и обучение на техните работници/служители.

Инициране на промени в поднормативни документи след приемане на новия Закон за предучилищното и училищното образование с въвеждане на финансови мерки за мотивиране включването на възрастни във форми на образование и обучение във формалната училищна система, както и за стимулиране на успешното им завършване.

**Раздел 8. ПРОБЛЕМИ НА ОБРАЗОВАНИЕТО И ОБУЧЕНИЕТО НА
ВЪЗРАСТНИ СПОРЕД РЪКОВОДСТВОТА НА УЧИЛИЩАТА И
РЕГИОНАЛНИТЕ ИНСПЕКТОРАТИ ПО ОБРАЗОВАНИЕТО – основни
резултати от анкетно проучване**

РЕЗУЛТАТИ ОТ АНКЕТНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ НА УЧИЛИЩНО НИВО

Анализ на резултатите от анкетното изследване на училищно ниво за изучаване на:

- ✓ мнението на директорите на учебни институции относно образованието на възрастни;
- ✓ нагласите и мотивацията на ръководствата на училищата за организиране на обучение на възрастни.

В съответствие с планираните дейности по проекта през месец април 2015 година бе проведено анкетно статистическо изследване за изучаване мнението на директорите на учебни институции относно провежданото в тях образование и обучение на възрастни.

8.1. Цел на изследването и дефиниция на формално училищно образование на възрастни

Целта на изследването е да се установят състоянието и основните проблеми на образованието на възрастни във формалната училищна система.

Веднага ще поясним, че формалната училищна система включва всички видове училища и професионални колежи. От друга страна за целите на проекта и на анкетното изследване бе необходимо да бъде изготвена и приложена работна дефиниция на училищното образование на възрастни, представена в Раздел 3, т. 2.1. на настоящия анализ.

8.2. Основни резултати от анкетното изследване

През учебната 2014/15 година образование и/или обучение на възрастни (лица, навършили 16 години) се провежда в 294 училища и професионални колежи. Поради технически причини 7 училища не успяха да попълнят WEB - базираната електронна анкетна карта. В анкетното изследване участват 287 учебни институции, от които 218 професионални гимназии, 40 общообразователни училища, 27 професионални колежи и едно специално училище. Според формата на собственост 287 –те учебни институции се разпределят по следния начин – 199 са държавни, 56 – общински и 32 – частни.

Резултатите от проведеното анкетно изследване са представени по-долу.

Въпрос 1. Кои са прилаганите във Вашето училище форми на образование и обучение на възрастни?

В анкетираните 287 училища и професионални колежи се провежда образование и/или обучение на възрастни по различни форми на обучение, като най-често срещаните форми са самостоятелната - в 250 учебни институции, задочната – в 211 институции и вечерната форма – в 77 учебни институции. Образование или обучение се провежда в дневна форма на обучение в 27 професионални колежи и в 6 училища към местата за лишаване от свобода.

С оглед да се установи каква част от учещите възрастни в самостоятелна форма са били преди това ученици в дневна форма на обучение в същото училище, е зададен отделен въпрос № 2.

Въпрос 2. Лицата на 16 и повече години в самостоятелна форма били ли са обучавани в училището в дневна форма?

Установява се, че една пета от училищата (21,6%) декларират, че по-голямата част от учещите възрастни в самостоятелна форма на обучение през предходни периоди са били редовни ученици в същото училище. Повече от една трета (35,9%) от училищата заявяват, че само малка част от тази категория възрастни са учили преди това в дневна форма в същото училище, а останалите 28,9% идват от други училища (Фиг. 8.1). Следователно, няма основание да се счита, че лицата навършвайки 16 години, преминават масово в самостоятелна форма на обучение. Нещо повече, статистическите данни от други изследвания показват, че завръщането в училище в неприсъствените форми на обучение най-често се случва след навършване на 25 години.

Фиг. 8.1.

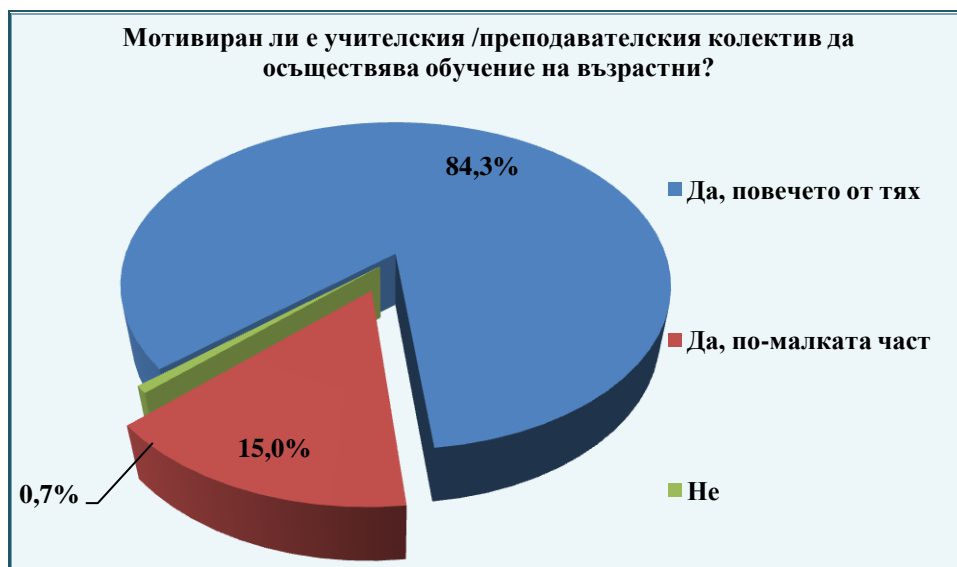

Въпрос 3. Мотивиран ли е учителския /преподавателския колектив да осъществява обучение на възрастни?

Преобладаващата част от училищата (84,3%) чрез своите директори са изразили мнението, че техните учители са мотивирани да провеждат образование и обучение на възрастни. Частично мотивирани или слабо мотивирани са учителите в 43 училища или в 15,0% от училищата. Само за две от 287 анкетирани училища се установява, че учителите в тях не са мотивирани да провеждат образование или обучение на възрастни (Фиг. 8.2.) . Следователно, едно от условията за успешно провеждане на образование и обучение на възрастни, което е наличието на мотивирани преподаватели, се изпълнява

Фиг. 8.2.

Въпрос 4. Какви категории възрастни се обучават във Вашето училище?

Установява се, че в близо 95% от училищата се учат заети (работещи) лица, желаещи да повишат образователната си или квалификационна степен, а в 222 училища или 77,4% от тях се обучават безработни лица. Очаквано икономически активните лица /заетите и безработните, взети заедно/, преобладават. От друга страна данните показват, че работодателите са по-скоро склонни да не изпращат на дългосрочно обучение свои работници. В около 40% от анкетираните училища има учащи възрастни, изпратени от работодателя си, но в останалите 60% няма такива.

Въпрос 5. Какви видове учебни планове и програми се прилагат за образование и обучение на възрастни във Вашето училище?

Резултатите от анкетното изследване показват, че акцента във формалното училищно образование на възрастни е в провеждането на обучение за придобиване на степен на професионална квалификация. В 246 училища и професионални колежи или в 85,7% от провеждащите образование или обучение на възрастни, се предлагат и провеждат такива образователни програми. По сведения на анкетираните 287 училища само 18 от тях (6,3%) провеждат учебен процес за завършване на начален етап на основното образование, което е крайно недостатъчно, имайки предвид огромния брой неграмотни млади хора в страната. Недостатъчен е броят и на институциите, провеждащи обучение завършване на основно образование (V-VIII клас) – 35 или 12,2% от анкетираните училища. Завършване на средно общо образование на възрастни се осигурява в 217 училища или в 75,6% от предлагащите образование на възрастни.

Въпрос 6. Мотивирани ли са учащите възрастни за обучението, в което участват?

Според мнението на директорите на училищата и професионалните колежи, провеждащи образование и обучение на възрастни, само половината считат, че учещите възрастни (49,1%) са високо мотивирани да участват в образованието или обучението. Другата половина от директорите (49,8%) заявяват, че възрастните са мотивирани „донякъде”, т.е. не са достатъчно мотивирани (Фиг. 8.3). Недостатъчната мотивация на учещите възрастни е белег за стремеж да се придобие документ за завършено образование или обучение, а не за стремеж за придобиване на знания, умения и компетенции.

Фиг. 8.3.

Въпрос 7. Обезпечено ли е обучението на възрастни с подходяща материално-техническа база?

Според 84,3% от запитаните директори обучението на възрастни е обезпечено с подходяща материално-техническата база. Подобен оптимистичен отговор на директорите може да се приеме само в рамките на разполагаемите финансови ресурси на училищата през последните години. Но по принцип е известно, че материално-техническата база на професионалните училища и колежи не е напълно осъвременена и че без участието на бизнеса това не може да се постигне. Според 15,3% от анкетираните училища, обучението на възрастни не е достатъчно обезпечено с подходяща материално-техническа база (Фиг.8.4.).

Фиг. 8.4.

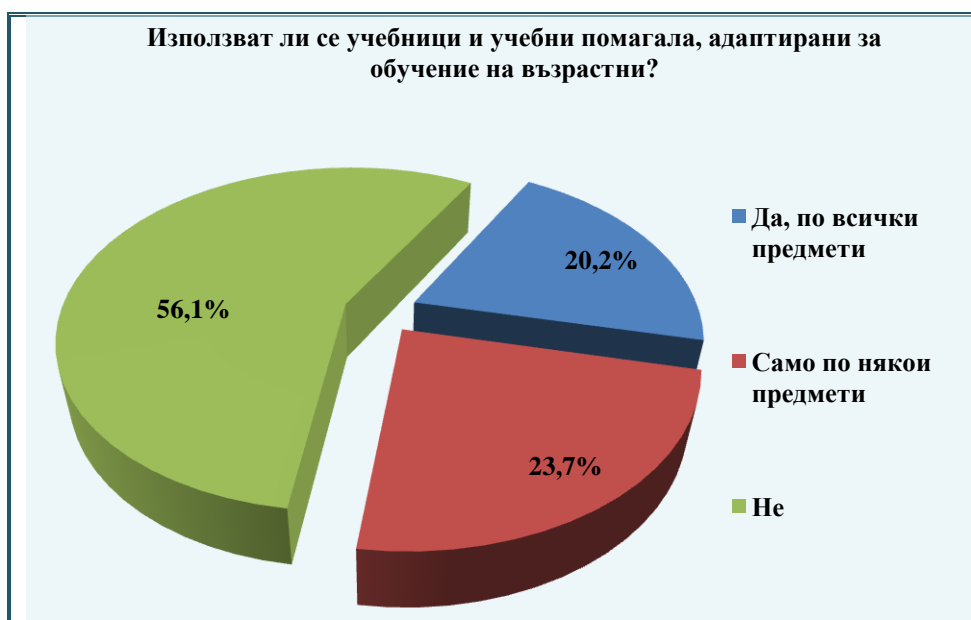

Въпрос 8. Използват ли се учебници и учебни помагала, адаптирани за обучение на възрастни?

Над половината от анкетираните училища (56,1%) заявяват, че за обучението на възрастни НЕ използват адаптирани учебници и учебни помагала, а 23,7% използват такива учебници и помагала само по някои предмети. Пълна обезпеченост с адаптирани учебници и помагала за провеждане обучение на възрастни имат 20,2% от анкетираните училища (Фиг. 8.5.). Следователно, въпросът за осигуряване на адаптирани към обучението на възрастни учебници и учебни помагала не е решен и за неговото решаване се препоръчва да се извършат съответно проучване, анализ и се изготви финансово обезпечена програма.

Фиг. 8.5.

Въпрос 9. Учителите/преподавателите на възрастни във Вашето училище притежават ли специална квалификация за обучение на възрастни?

Резултатите от анкетното изследване категорично показват необходимостта от допълнителна специална квалификация на преподавателите за обучение на възрастни. Само 27,9% от анкетираните директори заявяват, че „по-голямата част” от преподавателския състав на възрастни притежават такава специфична квалификация, а 50,9% заявяват, че учителите нямат такава квалификация (Фиг.8.6.). Ако се вземе предвид, че Центъра за квалификация на учители през последните години не предлага курсове за придобиване на такава квалификация, ясно се очертава необходимостта от изготвяне на програма за такъв квалификационен курс и провеждане на обучения на преподавателския състав, работещ с възрастни.

Фиг. 8.6.

Въпрос 11. Моля, посочете с кои представители на заинтересованите страни осъществявате съвместни действия при организирането и провеждането на обучението на възрастни?

Най-важни при образованието и обучението на възрастни са отношенията между образователните институции и бизнеса. Близко три четвърти (73,5%) от анкетираните директори заявяват, че осъществяват съвместни действия с бизнеса при организирането и провеждането на обучението на възрастни. Същевременно този резултат показва липса или недостатъчна активност при 26,5% от анкетираните за установяване на трайни контакти с бизнеса. Тъй като процесите на взаимодействие с бизнеса са двустранни, този резултат показва и недостатъчна или липса на активност и от страна на бизнеса. Важно е взаимодействието и с другите заинтересовани страни при образованието на възрастни. За съвместни действия с браншови организации съобщават 36,9% от анкетираните училища и професионални колежи, с териториалните структури на Агенцията по заетостта взаимодействат 46,3%. По-ниска е степента на взаимодействие със синдикалните организации – 15,7 % и с неправителствени организации – 22,3%. Съществен дял – 38,7% от анкетираните директори, съобщават за взаимодействие с „други” заинтересовани страни при обучението на възрастни.

Въпрос 13. Получавате ли информация за реализацията на пазара на труда на възрастните, завършили образование или обучение във Вашето училище?

Дългогодишна слабост на образователните институции е тяхната незаинтересуваност от реализацията на пазара на труда на завършилите образование или обучение ученици и възрастни, по смисъла на дадената по-горе дефиниция за формално образование и обучение на възрастни. Няма нормативен документ, чрез който образователните институции се задължават да събират информация за този процес, но по принцип за всяка образователна институция е въпрос на професионална чест и дълг да представя ежегодно, например на своя сайт, каква е трудовата реализация на неговите възпитаници. От анкетираните 287 директори на образователни институции само 74 или 25,8% заявяват, че получават

информация за реализацията на пазара на труда на възрастните, завършили образование или обучение. По-голямата част – 61,0% получават такава информация епизодично, само понякога, а 13,2% не получават никаква информация, и вероятно не търсят такава информация (Фиг. 8.7).

Фиг.8.7.

Въпрос 14. Получавате ли информация дали завършилите във Вашето училище продължават своето образование/обучение?

Информираността и заинтересуваността на образователните институции по въпроса дали завършилите продължават своето образование или обучение е висока, отколкото по въпроса за трудовата реализация на завършилите. Близко 40% от директорите получават такава информация, половината - 51,6% получават такава информация епизодично, само понякога, а 8,7% не получават (Фиг.8.8.). Но и тези резултати като цяло показват недостатъчна заинтересуваност на училищата, макар че тази и информацията за трудовата реализация на завършите е незаменима и много полезна при всяко представяне на училището или професионалния колеж.

Фиг. 8.8.

Въпрос 15. Кои според Вас са проблемите при осъществяване на образование и обучение на възрастни?

Формалното училищно образование на възрастни има множество проблеми и се нуждае от съществени подобрения. Един от важните и дългосрочно нерешени проблеми е незаинтересуваността на работодателите. Две трети от анкетираните директори (65,9%) заявяват наличие на незаинтересуваност на работодателите от формалното образование и обучение на възрастни. Разпределението на отговорите по вид на образователната институция показва, че най-много от тази незаинтересуваност са засегнати общообразователните училища – 70,7 % от тях. Около две трети от професионалните колежи и професионални гимназии заявяват наличието на този проблем (Фиг. 9) Причините за това състояние са много, най-различни и двустранни, но една от най-съществените е, че за работодателите е неприемливо продължителността на професионалното обучение да бъде 4 години за II и III СПК, след като необходимите професионални знания и умения може да се придобият само за няколко месеца чрез неформално обучение – курсове, съчетани с обучение на работното място. На предприемача му трябва работници и технически персонал след 3-4 месеца, а не след 3-4 години. Формата на собственост на образователната институция не влияе съществено върху мнението на анкетираните директори относно незаинтересуваността на работодателите. Около две трети от директорите на държавните, общинските и частните училища и професионални колежи независимо и поотделно определят незаинтересуваността на работодателите като проблем – за държавните – 63,8% от тях, за общинските – 71,4% от тях и за частните – 68,8% (Фиг. 10).

Липсата на мотивация на учещите възрастни е представена като проблем от 41,1% от анкетираните директори (Табл. 8.1.). Това мнение се споделя от 43,9% от директорите на общообразователни училища, 44,5% от директорите на професионални гимназии и в доста по-ниска степен - 11,1%, от директорите на професионални колежи (Фиг. 8.9). По същия начин се разпределят отговорите на образователните институции според формата им на собственост – за публичните образователни институции липсата на мотивация е проблем в 44 – 46 % от тях, докато за частните училища и професионални колежи това е проблем само за 12,5% от тях (Фиг. 8.10.). Следователно, мотивацията е най-висока сред учещите възрастни в професионалните колежи, които са частни и обучението в тях е платено. Там където обучението е безплатно за учещите възрастни, тяхната мотивация е значително по-ниска.

Табл. 8.1.

Въпрос 15. Кои според Вас са проблемите при осъществяване на образование и обучение на възрастни?	Отговор „Да”		Отговор „Не”	
	брой	отн. дял	брой	отн. дял
Липса на мотивация на обучаемите	118	41,1%	169	58,9%

„Националните координатори в изпълнение на
Европейската програма за учене на възрастни”

Труден достъп поради отдалеченост на училището	73	25,4%	214	74,6%
Неподходящи форми на обучение	20	7,0%	267	93,0%
Предлагане на неподходящо време за обучение на възрастните	73	25,4%	214	74,6%
Платеното обучение е твърде скъпо и повечето обучаеми не могат да си го позволят	113	39,4%	174	60,6%
Незаинтересованост на работодателите	189	65,9%	98	34,1%
Липса на учебници и помагала	108	37,6%	179	62,4%
Недостатъчна квалификация на учителите за работа с възрастни обучаеми	42	14,6%	245	85,4%
Друго	56	19,5%	231	80,5%

Анкетираните директори поставят на трета позиция проблема за скъпото платено обучение и невъзможността повечето обучаеми да си го позволят. Близко 40% от директорите споделят това мнение (Табл. 8.1.). Отговорите на директорите на трите вида учебни институции се различават съществено. На това мнение са повечето директори на професионални колежи - 63,0%, но пък по-малко от половината директори на професионални гимназии (39,9%) споделят това мнение. Най-слабо засегнати от този проблем са общообразователните училища – 22,0% от директорите подкрепят това мнение, но следва да се има предвид, че тези училища не провеждат платено професионално обучение на възрастни (Фиг. 8.1.). Изводът тук е, че според възможностите си държавата би могла да подпомогне т.н. „платено” обучение на възрастни в публичните образователни институции, като поеме например разходите за учебници и учебни помагала.

Друг важен проблем на формалното образование и обучение на възрастни е липсата на учебници и учебни помагала. За липса на учебници и учебни помагала съобщават 37,6% от анкетаираните директори (Табл. 8.1). По-тежък е този проблем в професионалните гимназии – в 42,2% от тях, и в общообразователните училища, сред които 39,0% отбелязват неговото наличие. Забележителен е фактът, че в професионалните колежи този проблем е напълно решен (Фиг. 8.9.). Формата на собственост е съществен фактор за наличието и решаването на проблема за липса на учебници и учебни помагала. За около 42-45 % от публичните институции това е проблем, докато за частните образователни институции този проблем не съществува (Фиг.8.10.). По принцип въпросът е решим и Министерството на образованието и науката може да предприеме мерки в тази насока.

Всеки четвърти (25,4%) от анкетаираните директори заявява за наличие на проблеми, свързани с труден достъп поради отдалеченост на училището и с предлагането на неподходящо време за обучение на възрастните. И обратно – за 74,6% от училищата и професионалните колежи тези проблеми не съществуват (Табл. 8.1.). Резултатите по-нататък показват, че формата на собственост е фактор,

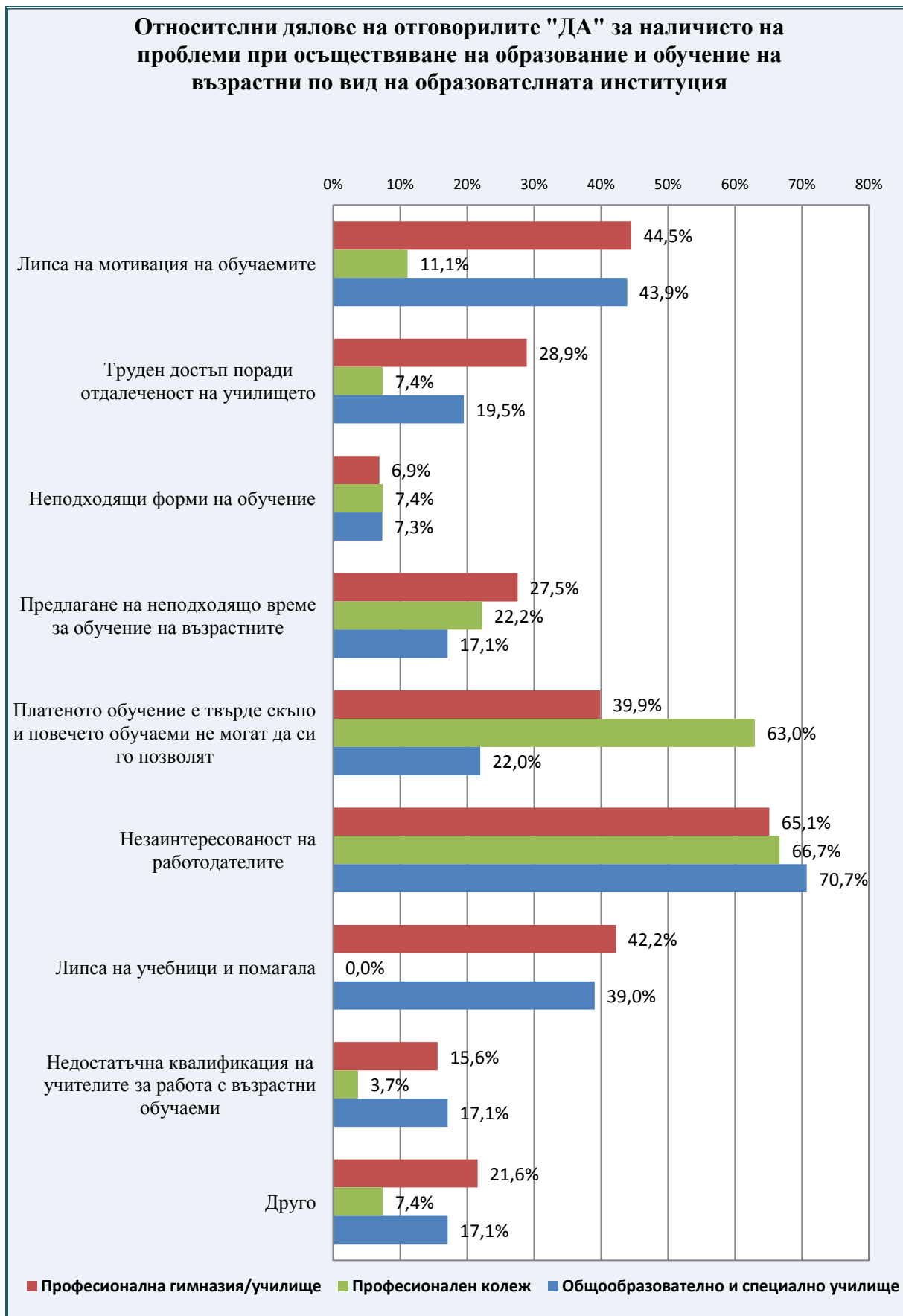
влияещ върху наличието на труден достъп поради отдалеченост на училището или колежа. За всяко четвърто държавно училище (26,1%) и за всяко трето общинско училище (33,9%) това е проблем, докато само две частни училища или професионални колежи (6,3%) имат такъв проблем (Фиг. 8.10.). Относно предлагането на неподходящо време за обучение, мнението на директорите на публичните и частните институции се различава, макар и не толкова съществено, като за по-голям дял публични институции това е проблем (Фиг. 8.10). При повече креативност и усилия на директорите на публичните образователни институции и на Регионалните инспекторати по образование тези проблеми може да бъдат решени за държавните и общинските училища. Например организиране на образование и обучение на възрастни на място в големи предприятия, където работят обучаемите.

Недостатъчната квалификация на учителите за работа с възрастни обучаеми според преобладаващата част от анкетираните директори - 85,4%, не представлява проблем (Табл. 8.1). За такъв проблем съобщават 17,1% от директорите на общообразователни училища и 15,6% от директорите на професионални гимназии. Според мнението на директорите им, в професионалните колежи този проблем е решен (Фиг. 8.9.). Формата на собственост и тук влияе, тъй като е налице съществена разлика на дяловете на потвърдилите проблема публични образователни институции (16,1%) и на частните институции – 3,1% (Фиг. 8.10.). Неосъзнаването на потребността от специална квалификация на учителите за работа с възрастни обучаеми води само до негативни последици – демотивация на учещите, влошено качество на обучението на възрастните, прикриване на липсата на нормативни изисквания за такава квалификация, стремеж към съхраняване на сега действащия преподавателски състав и т.н.

Само 20 директори или 7,0% от анкетираните 287 считат, че за образованието и обучението на възрастни се предлагат неподходящи форми на обучение (Табл. 8.1.). Мнението е приемливо, ако тези 20 директори имат предвид липсата на дистанционна форма на обучение. Въпрос на време е въвеждането на тази съвременна и доказала ефективността си в други държави форма на обучение. От друга страна следва да се има предвид, че дадена форма на обучение за възрастни (например задочна), не се предлага от една част от учебните институции поради несъвършенство в планирането или поради недостатъчен брой кандидати. Формата на собственост на учебната институция не влияе върху отговорите на директорите относно проблема за предлагане на неподходящи форми за обучението на възрастни. Дяловете на потвърдилите проблема директори на държавни училища (7,0%), на общински (5,4%) и на частните училища и професионални колежи (9,4%) са ниски и не се различават съществено (Фиг. 8.10.).

Фиг. 8.9.

Фиг. 8.10.

Въпрос 17. Учители, преподаващи на възрастни по пол, възраст и образование във Вашето училище към 01.12.2014 година

Целта на този въпрос е да се установи общият брой на учителите, обучаващи възрастни във формалната училищна система и техните основни социално-демографски характеристики – пол, възраст и завършена степен на образование. Въпросът е зададен за общия брой учители, преподаващи на възрастни и за тези от тях, преподаващи в платено обучение за придобиване на СПК. От събраните данни по този въпрос се установява, че броят на учителите, преподаващи на възрастни, е 5181, който представлява 15,0% от общия брой на преподавателите в училищното образование и обучение. Също така се установява, че няма съществени различия между структурата на учителите на възрастни по завършено образование и на структурата на тези от тях, преподаващи в платеното обучение. Това означава, че не се извършва допълнителен подбор на учителите по завършено образование за

„платеното” обучение на възрастни, и това не е изненадващо при дял на учителите на възрастни със завършена степен бакалавър или магистър 93,1% от общия брой учители на възрастни (Табл. 2). Само 6,9% от учителите на възрастни са със завършена степен на образование професионален бакалавър. Следователно, образователната структура на учителите, преподаващи на възрастни, може да се нарече „безупречна”.

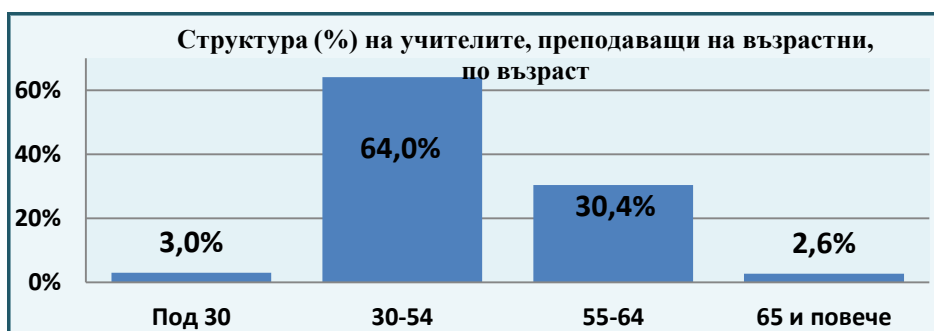
Табл. 8.2. Учители, преподаващи на възрастни по пол и завършено образование към 01.12.2014 година

	Общо	В това число жени	Бакалавър или магистър	Професионален бакалавър
Учители, преподаващи на възрастни – бр.	5181	3801	4822	359
относителен дял - %	100	73,4	93,1	6,9
От тях: учители в платено обучение за придобиване на СПК	972	646	918	54
относителен дял - %	100	66,5	94,4	5,6

Между структурите на учителите на възрастни по признака „пол” и на тези от тях, преподаващи в платеното обучение, се установява различие. Относителният дял на жените от общия брой на учителите на възрастни - 73,4%, е съществено по-висок от дела на жените-учители в платеното обучение – 66,5%. Въпреки, че делът на жените, преподаващи на възрастни остава висок, това сравнение показва по-голямо предпочитание към учители - мъже в платеното обучение.

Възрастовата структура на учителите на възрастни не е благоприятна. Всеки трети учител е на 55 и повече години, докато делът на младите учители на възраст под 30 години е само 3% (Фиг. 8.11.). Тази възrastова структура на учителите на възрастни очертава бързо нарастваща потребност от учители през следващите 5-10 години, вследствие на по-големия брой напускащи системата учители поради пенсиониране, в сравнение с притока на млади учители.

Фиг. 8.11.

РЕЗУЛТАТИ ОТ АНКЕТНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ НА НИВО РИО

8.3. Анализ на резултатите от анкетното изследване за изучаване на възможностите на регионалните инспекторати по образованието (РИО) да подпомагат методически процеса за обучение на възрастни

Въпрос 1. Осъществява ли РИО мониторинг и контрол на образованието и обучението на възрастни, което се провежда в училищата и колежите на територията на региона? От 28 РИО са получени следните отговори:

да - 20 (74.07%)	понякога – 5 (18.52%)
не – 2 (7.41%)	без отговор – 1,

които показват, че 25 РИО осъществяват мониторинг и контрол на образованието и обучението на възрастни в съответния регион, като в 5 от тях дейностите не се провеждат систематично. 2 РИО (Перник и София-област) не извършват такава дейност. РИО-Смолян не е отговорил на въпроса.

Въпрос 2. Разполага ли РИО с пълна информация за провежданото образование и обучение на възрастни в училищната система на територията на региона?

От 28 РИО са получени следните отговори:

да - 22 (78.57%)	непълна – 6 (21.43%)
------------------	----------------------

В 22 регионални инспектората постъпва пълна информация за състоянието на образованието и обучението на възрастни в региона, но в 6 инспектората (Добрич, Монтана, Смолян, София-столица, Шумен и Бургас) получаваната информация е непълна.

Въпрос 3 „Кои са прилаганите от училищата форми на образование и обучение на възрастни?“, са, както следва:

дневна – да - 14 (51.85%) (Смолян)	не - 13 (48.15%)	без отговор – 1
вечерна – да – 24 (85.71%)	не – 4 (14.29%)	
задочна – да - 28 (100%)	не – 0	
самостоятелна – да 28 (100%)	не – 0	
кореспондентска – да - 0	не – 28 (100%)	

Данните показват, че най-широко прилаганите форми на образование и обучение на възрастни в училищата във всички региони на страната са задочната и самостоятелната, следвани от вечерната форма (не се прилага в 4 региона – Враца, Разград, Силистра и Смолян).

Дневната форма се прилага в половината региони в страната, докато кореспондентската форма не се използва изобщо.

Въпрос 4 „Каква методическа помощ оказва РИО на училищата за организиране и провеждане на обучението на възрастни?” са:

- съдейства за включване на обучение на възрастни в държавния план-прием на

училищата

да – 27 (96.43%)   не – 1 (3.57%)

- популяризира чрез медиите възможностите за ООВ на регионално и местно ниво

да – 22 (78.57%)   не – 6 (21.43%)

- осъществява регионални инициативи в подкрепа на ООВ

да – 21 (75%)   не – 7 (25%)

- изпълнява ролята на медиатор за реализиране на партньорства на училищните ръководства с външни стопански и нестопански организации

да – 19 (67.86%)   не – 9 (32.14%)

- съдейства за организиране на обучения на обучители на възрастни

да – 12 (42.86%)   не – 16 (57.14%)

- осъществява връзка с ръководствата на ВУ за насочване на млади специалисти към преподавателска дейност в сектора за обучение на възрастни в региона

да – 9 (32.14%)   не – 19 (67.86%)

Отговорите показват, че 27 РИО (96.43%) оказват съдействие за включване на обучение на възрастни в държавния план-прием на училищата. По отношение популяризирането чрез медиите на възможностите за обучение на възрастни на регионално и местно ниво данните сочат, че 6 регионални инспектората не използват възможностите на медиите за достигане на информация до възможно най-голям брой потенциални обучаеми. 7 РИО не осъществяват регионални инициативи в подкрепа на обучението на възрастни. 9 РИО не подпомагат създаването на партньорства между училищните ръководства с външни стопански и нестопански организации. Тези данни сочат съществени пропуски в политиката и дейността на значителен брой инспекторати. Още по-обезпокоителен е фактът, че повече от половината от РИО не съдействат за организиране на обучения на обучители на възрастни, което показва инертност и неангажираност на ръководствата на тези инспекторати към проблемите, свързани с образованието и обучението на възрастни. Само 9 РИО осъществяват връзка с ръководствата на ВУ за насочване на млади специалисти от съответния регион към преподавателска дейност в сектора за обучение на възрастни.

Въпрос 5 „Моля посочете с кои заинтересовани страни РИО осъществява контакти за организиране на обучение на възрастни в училищата от региона?”

са следните:

- бизнеса

да – 25 (89.29%)   не – 3 (10.71%)

- с браншови организации

да – 22 (78.57%)   не – 6 (21.43%)

- с териториалните структури на АЗ

да – 26 (92.86%)   не – 2 (7.14%)

- с неправителствени организации

да – 19 (67.86%)   не – 9 (32.14%)

- други

да – 8 (28.57%)

не – 20 (71.43%)

Дадените отговори показват, че РИО осъществяват контакти основно с регионалните структури на Агенцията по заетостта и с представители на бизнеса. В по-малка степен контакти се осъществяват с браншови и неправителствени организации. Много обезпокояващ е фактът, че РИО-Пловдив е отговорил отрицателно на всички позиции, свързани с осъществяване на контакти със заинтересовани страни в подкрепа на обучението на възрастни.

Въпрос 6 „Мотивирани ли са ръководствата на училищата и училищните колективи за осъществяване на образование и обучение на възрастни?“ са следните:

да, донякъде – 21 (75%)

да, във висока степен – 7 (25%)

Данните сочат, че само 7 РИО (Варна, Габрово, Кюстендил, Ловеч, Силистра, Търговище и Хасково) отчитат висока степен на мотивация на ръководствата на училищата и училищните колективи за осъществяване на образование и обучение на възрастни, докато останалите 21 РИО съобщават за недостатъчен интерес към образованието и обучението на възрастни. Мотивацията на училищните ръководства и колективи е важен фактор, съдействащ за включването на възрастни в различни форми на образование и обучение, поради което очевидно са необходими повече усилия и активност от страна на РИО в тази посока.

Въпрос 7 „Получава ли РИО информация за последваща заетост, образование или обучение на завършилите възрастни в региона?“ са:

да – 3 (10.71%)
(39.29%)

не – 14 (50%)

само понякога – 11

Резултатите сочат, че много малък брой инспекторати (Варна, Търново и Габрово) разполагат с такава информация, което представлява едва 10.71% от всички инспекторати в страната. Половината от РИО не получават информация за последваща заетост, образование или обучение на завършилите образование или обучение възрастни в техния регион, а в 11 РИО информацията, която се получава е частична и непълна.

Въпрос 8 „Какви според вас са проблемите при осъществяване на образование и обучение на възрастни?“ са следните:

- липса на мотивация от страна на обучаемите

да – 20 (71.43%)

не – 8 (28.57%)

- труден достъп поради отдалеченост на училището

да – 9 (32.14%)	не – 19 (67.86%)
- предлагат се неподходящи форми на обучение	
да – 2 (7.14%)	не – 26 (92.86%)
- обучението се организира в неподходящо за обучаемите време	
да – 6 (21.43%)	не – 22 (78.57%)
- платеното обучение е твърде скъпо за финансовите възможности на повечето обучаеми	
да – 14 (50%)	не – 14 (50%)
- незаинтересованост на работодателите	
да – 20 (71.43%)	не – 8 (28.57%)
- липса на адаптирани учебници и помагала за обучение на възрастни	
да – 24 (85.71%)	не – 4 (14.29%)
- недостатъчна квалификация на учителите за работа с възрастни обучаеми	
да – 14 (50%)	не – 14 (50%)
- друго	
да – 4 (14.29%)	не – 24 (85.71%)

Отговорите на регионалните инспекторати на въпрос 8 са от особена важност за идентифициране на проблемите при анализиране състоянието на системата за образование и обучение на възрастни в страната. Резултатите показват, че в най-голям брой инспекторати проблемите са свързани с **„липсата на адаптирани учебници и помагала за обучение на възрастни“**, посочени като проблем от 24 инспектората; **„липсата на мотивация от страна на обучаемите“** и **„незаинтересованост от страна на работодателите“**, посочени като проблем от 20 регионални инспектората. Прави впечатление, че 8 РИО – Благоевград, Варна, Габрово, Перник, Плевен, Разград, София-столица и Шумен не отчитат като проблем липсата на интерес от страна на работодателите, което означава висока активност и ангажираност на местния бизнес с предизвикателствата в сектора за учене на възрастни. В по-малка степен като проблеми са определени **„финансовите трудности, които срещат обучаваните при платеното обучение“**, посочени от 14 РИО и **„недостатъчната квалификация на учителите за работа с възрастни обучаеми“**, посочени също от 50% от регионалните инспекторати. **„Трудният достъп поради отдалеченост на училището“** е посочен като проблем от 9 РИО, а в 6 РИО смятат за проблем **„неподходящото за обучаемите време“**, в

което се организира обучението. Само 2 инспектората са посочили „неподходящите форми на обучение“ като проблем на региона.

РИО-Русе е дал положителен отговор на всички въпроси, без последните два, т.е. в регион Русе съществуват сериозни проблеми, свързани със сектора за образование и обучение на възрастни. Същите проблеми се наблюдават и в регион Силистра, очевидно това са проблеми, характерни за Североизточния регион на страната. Подобни са отговорите, дадени от РИО-Сливен.

Сравнително малко са проблемите, посочени от РИО-София-област: незаинтересованост на работодателите, липса на адаптирани учебници и помагала за обучение на възрастни и недостатъчна квалификация на учителите за работа с възрастни обучаеми.

Подобни са проблемите и в София-столица, определени от РИО само като липса на мотивация от страна на обучаемите и скъпа цена на платеното обучение на възрастни. РИО-Шумен посочва единствено липсата на адаптирани учебници и помагала за обучение на възрастни и недостатъчната квалификация на учителите за работа с възрастни обучаеми, т.е. регион Шумен има сравнително малко проблеми с образованието и обучението на възрастни. В Ямбол са идентифицирали също само два проблема – липса на мотивация на обучаемите и незаинтересованост на работодателите.

Въпрос 9 „През последните три години РИО организира ли е работни съвещания с директори, помощник-директори и учители по въпроси, насочени към ООВ?“:

да – 18 (64.29%)

не – 10 (35.71%)

Очевидно 18 регионални инспектората в страната - Варна, Велико Търново, Враца, Габрово, Добрич, Кърджали, Кюстендил, Монтана, Плевен, Пловдив, Разград, Русе, Силистра, Сливен, Ст. Загора, Търговище, Хасково и Ямбол полагат усилия за решаване на проблемите, свързани с образованието и обучението на възрастни.

В останалите 10 регионални инспектората трудностите и предизвикателствата, свързани с образованието и обучението на възрастни не са във фокуса на внимание на ръководствата на инспекторатите и не са сред приоритетните дейности, в т.ч. в РИО-София-област и РИО-София-столица.

Въпрос 10 „През последните три години РИО планира ли е тематични проверки, свързани с ООВ?“:

да – 20 (71.43%)

не – 8 (28.57%)

В 8 РИО – Бургас, Видин, Враца, Кюстендил, Перник, Разград, Смолян и Шумен не са планирани през последните три години тематични проверки, свързани с образование и обучение на възрастни.

Въпрос 11 „През последните три години РИО организира ли е текущи проверки, свързани с ООВ?“:

да – 24 (85.71%)   не – 4 (14.29%)   2, 9, 16, 27

Инспекторатите, които през последните три години не са организирали текущи проверки, свързани с образование и обучение на възрастни са РИО-Бургас, РИО-Кърджали, РИО-Пловдив и РИО-Шумен.

Въпрос 12 „През последните три години РИО организира ли е провеждането на семинари, обучения и квалификационни курсове, насочени към ООВ?“:

да – 8 (29.63%)   не – 19 (70.37%)   без отговор – 1 – РИО-Враца

Чрез последните четири въпроса от анкетата беше получена информация за дейността на инспекторатите в посока развитие на сектора за образование и обучение на възрастни в отделните региони. Четири инспектората – Плевен, Силистра, Търговище и Хасково дават положителни отговори на въпроси 9, 10, 11 и 12, което означава, че работят активно за справяне с предизвикателствата и оптимизиране на сектора за образование и обучение на възрастни.

Обезпокояваща е липсата на достатъчна активност за подобряване състоянието на този сектор в РИО-Бургас и РИО-Шумен, които дават отрицателни отговори на въпроси 9, 10, 11 и 12 от анкетата. Това е сигнал за недостатъчно осъзнаване важността на проблемите и липса на достатъчен интерес от страна на РИО към образованието и обучението на възрастни в двата региона.

Фиг. 8.12. Основни проблеми при осъществяването на образование и обучение на възрастни, според РИО.

ПРЕПОРЪКИ

✦ Използване на възможностите на медиите за насочване на безработните и нискоквалифицираните лица към образование и квалификация в съответствие със състоянието на структурната безработица в съответния регион и изискванията на регионалния пазар на труда;

✦ Провеждане на информационни кампании от институциите, предлагащи образование и обучение на възрастни;

✦ Засилване ролята на обучаващите институции, местните структури на Дирекция „Бюро по труда“, АЗ, РИО, работодателските организации, неправителствени организации за:

- ✓ насочване към училища на територията на региона, осигуряващи възможности за връщане в образователната система;
- ✓ валидиране на знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално обучение и самостоятелно учене;
- ✓ организиране на различни форми за подкрепа и включване в обучение – образователни борси, състезания, панорами и др.;
- ✓ идентифициране на възрастните, преждевременно напуснали и отпаднали от образователната система както и такива, които никога не са постъпвали в училищ;
- ✓ обучение на учителите за работа с възрастни – методика на обучение на възрастни;
- ✓ използване на нови форми на обучение – дуална, дистанционна;
- ✓ създаване на устойчиви механизми на сътрудничество между бизнеса и училището;
- ✓ обогатяване с нови учебни пътеки на рамковите програми за обучение на възрастни;
- ✓ разработване на типови учебни планове и програми.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 1

**Таблица 1А. ЗАПИСАНИ УЧАЩИ И УЧАЩИ-ВЪЗРАСТНИ ВЪВ
ФОРМАЛНОТО УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ ПО СТЕПЕНИ НА МСКО 2011**

(Брой)

	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
ОБЩО (МСКО 1+2+3+4)	798684	783160	760387	752373	755035
в т.ч.: ВЪЗРАСТНИ*	28785	32061	27334	29503	35679
Начално образование (I-IV клас, МСКО-1)	260340	255086	252372	253675	258840
в т.ч.: учащи възрастни	124	246	600	453	560
от тях: вечерна форма на обучение	42	122	468	267	270
задочна и самостоятелна форма на обучение	82	124	132	186	290
Прогимназиално общо образование (V-VIII клас, МСКО-2)	222968	217850	219372	219860	218548
в т.ч.: учащи възрастни	997	1315	2332	3070	3856
от тях: вечерна форма на обучение	163	98	416	199	188
задочна и самостоятелна форма на обучение	834	1217	1916	2871	3668
Професионално обучение - I степен професионална квалификация, с прием след VI и VII клас (МСКО-2)	2087	2130	1902	1979	2386
в т.ч.: учащи възрастни	157	227	249	348	589
от тях: вечерна форма на обучение	110	125	60	160	271
задочна и самостоятелна форма на обучение	47	102	189	188	318
Професионално обучение за възрастни - I степен професионална квалификация (МСКО-2)-платено обучение в ПГ и колежи	167	305	314	68	190
Професионално обучение - I степен професионална квалификация, с прием след VIII клас (МСКО-3)	785	691	841	1011	831
в т.ч.: учащи възрастни	90	131	214	320	168
от тях: вечерна форма на обучение	90	77	172	181	102
задочна и самостоятелна форма на обучение	0	54	42	139	66
Средно общо образование -(VIII) IX-XII клас, (МСКО-3)	148889	147193	141490	135125	132731
в т.ч.: учащи възрастни	3922	3959	4201	4681	5032
от тях: вечерна форма на обучение	2665	2510	2354	2412	2350
задочна и самостоятелна	1257	1449	1847	2269	2682

„Националните координатори в изпълнение на
Европейската програма за учене на възрастни”

форма на обучение					
Средно професионално образование -II СПК (IX-XII клас, МСКО-3)	44430	43225	40285	35469	32785
в т.ч.: учащи възрастни	5124	6676	7987	9137	10598
от тях: вечерна форма на обучение	2441	2790	3018	2926	3090
задочна и самостоятелна форма на обучение	2683	3886	4969	6211	7508
Средно професионално образование -III СПК (VIII-XIII клас, МСКО-3)	112821	112266	99896	101893	102879
в т.ч.: учащи възрастни	12007	14788	7523	8133	8841
от тях: вечерна форма на обучение	405	777	1090	1658	1638
задочна и самостоятелна форма на обучение	11602	14011	6433	6475	7203
Професионално обучение за възрастни - II степен професионална квалификация (МСКО-3)- платено обучение в ПГ и колежи	266	199	226	87	497
Професионално обучение за възрастни - III степен професионална квалификация (МСКО-3) - платено обучение в ПГ и колежи	1094	895	793	742	3182
Професионално обучение след средно образование в професионални колежи (МСКО-4)	4716	3224	2804	2381	2001
в т.ч.: учащи възрастни	4716	3224	2804	2381	2001
от тях: дневна форма на обучение	1039	679	578	546	452
вечерна форма на обучение	0	0	14	2	0
задочна и самостоятелна форма на обучение	3677	2545	2212	1833	1549
Професионално обучение за възрастни - IV степен професионална квалификация (МСКО-4) - платено обучение в ПГ и колежи	121	96	91	83	165

*Лица на възраст 16 и повече години, записани в училищната система във вечерна, задочна или самостоятелна форма на обучение; лица, записани за придобиване на СПК в платено обучение в професионални гимназии и колежи и лица, записани за придобиване на IV СПК в дневна форма на обучение в професионални колежи или професионални гимназии

Източник: НСИ